ما شاء اللہ لا قوۃ الا باللہ

بسم الله الرحمن الرحیم

حامداً للّٰه العلیم العلام ٭ ومصلیاً علیٰ رسوله محمّد سید الانام ٭ وآله العظام واصحابه الکرام ٭ امّا بعد تراب اقدام علماے کرام فقیر گمنام ابو المعالی سید شمس الدین احمد بلیغ میسوری کان الله له ولوالدیه بحضرت نکته سنجان و فائق علوم عرض پرداز است که از مدتے بتعلیم نور چشم دل من ابو الحسنات سید فضل الحق احمد زاد الله عمره واسعده خصوصاً و باطفال نوآموزان عموماً تالیف رسالهٔ مفید پیش نهاد خاطر بنده بود - چون اتفاق ذهاب بشهر ڈھاکہ افتاد روزے جناب منشی منیر الدین احمد صاحب تاجر کتب افاده الله بمرام جنانه براے تالیف رساله که نوآموزان را مستعد گرداند ایما فرمودند پس بپاس خاطر شان بعرق ریزیها این رساله را که مسمی بدستور المبتدی جدید کامل ست تالیف نمود - خداے تعالیٰ

مقبول ہر دلش گردانادو۔ اگر دروے سہوے یا خطائی رفتہ باشد بفحواے سے

بپوش گر بخطاے رسی وطعنہ مزن | کہ ہیچ نفس بشر خالی از خطا نبود

خامۂ تصحیح بران گردانیدہ باشاعت این رسالہ سعی بلیغ فرمایند و بثواب جاریہ شامل باشند۔ واللہ الموفق والمعین و بہ نتوکل ونستعین۔ تاریخ تالیف

در سنہ ۱۳۱۵ ہجری مطابق سنہ ۱۳۰۴ بنگلہ فقط

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

ا ب پ ت ٹ ث ج چ ح خ د ڈ ذ ر ڑ ز ژ س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ک گ ل م ن و ہ ھ ی ے

صورِ حروف مرکبہ		
اوّل	وسط	آخر
ا	ـا	ـا
ب بـ بہ	ـبـ	ـب
پ پـ پہ	ـپـ	ـپ
ت تـ تہ	ـتـ	ـت
ث ثـ ثہ	ـثـ	ـث

جـ چـ حـ خـ	ـجـ ـچـ ـحـ ـخـ	ـج ـچ ـح ـخ
د ذ	ـد ـذ	ـد ـذ
ر ز ژ	ـر ـز	ـر ـز ـژ
سـ شـ سـ شـ	ـسـ ـسـ ـسـ	ـس ـش ـس
صـ ضـ	ـصـ ـضـ	ـص ـض
ط ظ	ـط ـظ	ـط ـظ
عـ غـ	ـعـ ـغـ	ـع ـغ
فـ قـ	ـفـ ـقـ	ـف ـق
کـ کـ گـ گـ	ـکـ ـکـ ـگـ	ـک ـگ
لـ	ـلـ	ـل
مـ	ـمـ ـمـ	ـم
نـ نـ نـ	ـنـ ـنـ	ـن
و	ـو	ـو
ہـ ھ	ـہـ ـھـ ـھـ	ـہ ـہ ہ
یـ یـ یـ	ـیـ	ی ـی ـے

حرکات

حرف ب	زبر ـَ زیر ـِ پیش ـُ	سکون ـْ	حرف بـ
	تشدید ـّ	مد آ	

آ اِ اُ آ آبْ اَبّ

حصہ اوّل باب اوّل

سبق ۱

ب پ ت ث ن ی

اِن چھہ حرفون کی صورت ترکیبی ایک ہے

معلم کو چاہیے کہ صورت ترکیبی باقی حرفون کی لکھکر متعلم کو بتلاوے

با بب بج بد بر بس بش بص بط بع بف بق بک بگ بل بم بو بن بھہ بہ بی بے

ج چ ح خ

اِن چار حرفون کی صورت ترکیبی ایک ہے

جا جب جج جد جر جس جش جص جط جع جف جق جک جگ جل جم جن جو جھہ جہ جی جے

س ش

ان دو حرفون کی صورت ترکیبی ایک ہے

سا سب سج سد سر سس سش سص سط سع سف سق سک سگ سل
سم سن سو سہ سی سے

شا شب شج شد شر شس شش شص شط شع شف
شق شک شل شم شن شو شہ شی شے

ص ض

ان دو حرفون کی صورت ترکیبی ایک ہے

صا صب صج صد صر صس صش صط صع صف صق صک صل صم صن
صو صہ صی صے

ط ظ

ان دو حرفون کی صورت ترکیبی ایک ہے

طا طب طج طد طر طس طش طص طط طع طف طق طک طل طم طن طو
طہ طی طے

ع غ

اِنْ دُو حرفون کی صورت ترکیبی ایک ہے۔

عا عب عج عد عر عس عش عص عط عع عف عق عک عل عم عن عو

عہ عی عے

ف ق

اِنْ دُو حرفون کی صورت ترکیبی ایک ہے

فا فب فج فد فر فس فش فص فط فع فف فق فک فل فم فن فو فہ

فہ فی فے

ک گ

اِنْ دُو حرفون کی صورت ترکیبی ایک ہی

کا کب کج کد کر کس کش کص کط کع کف کق کک کل کم کن کو کہ

کہ کی کے

ل

لا لب لج لد لر لس لش لص لط لع لف لق لک لگ لل لم

لن لو لہ لی لے

م

ما مب مج مد مر مس مش مص مط مع مف مق مک مگ مل مم من مو

مہ می مے

ہ

ہا ہب ہج ہد ہر ہس ہش ہص ہط ہع ہف ہق ہک ہگ ہل ہم

ہن ہو ہہ ہی ہے

ھ

ھا ھب ھج ھد ھر ھس ھش ھص ھط ھع ھف ھق ھک

ھل ھم ھن ھو ھہ ھی ھے

سبق ۲

تہجی الفاظ دو حرفی معنی دار

آ- با- پا- تا- را- ما- شب- لب- تپ- چپ- لت- بت- جث- لث- جج- حج- کج- نخ- سخ- زد- دد-

بد- صد- قد- مد- شد- بد- در- زر- بر- کر- گر- ہر- خر- نر- سر- شر- پر- ذر- پر- تیر- از- کز- بز- پز- بس- خس-

کس- گس- تس- حس- کش- شش- خص- لص- خط- بط- حق- شق- یک- شک- رگ- سگ

کف- صف- تل- حل- دل- گل- بل- مل- گل- کم- ہم- خم- غم- ذم- رم- جم- چم- دم- سم- گم- خم-

تن- من- بن- کن- کن- بن- شو- جو- مو- سو- دو- وا- تو- یو- چو- گو- خو- شہ- مہ- دہ- زہ- چہ- کہ

بہ - بہ - شگہ - کگہ - ژ - گہ - وی - تی - سی - دی - فی -

دو حرفی جملات مرکب از الفاظ قسم مرقومۂ بالا

بس کن - جس کن - دم کش - غم چش - مل بر - گل خر - مگر خور - دم بر - زر دہ - سر نہ - رو شو - خوش گو - شق شد - حق شد - کف بر - صف در - زر بر - خر خر - رہ دو - دہ رد - کش بز - شش پز - خط دہ - لب نہ -

نوع دیگر

اورا زر دہ - دہ کس را یک سو نہ - اورا تپ شد - سر کہ مگر شد - شب کو شد - تر لب وی شد - چہ بر کن - دم بزن - سگ را کش - بر کن شش - مل با گل دہ - از گل پل دہ - من از من بر - غم از تن بر - خم از می پر کن - سم از وی دور کن - او پس خم زد - در بر ہم زد -

باب دوم

تہجی الفاظ سہ حرفی

سبق ۱

الفاظ کہ وسط آن الف ست

آب آز آش - باب باز باش - پاس پاک پاش - تاب تاک تاش - جام جای جاہ - چاق چار چاہ - حام حال حار - خام خاک خار - دار داد دام

راآمی راہ رام۔ زآد زار زال۔ سآم ساز سال۔ شآہ شام شاد۔ صآف صاح صاد۔
ضآد ضاح ضار۔ طآق طاب طار۔ عآج عان عار۔ غآش غال غار۔ فآل فام فاش۔
قآل قاب قاش۔ کآش کار کام۔ گآہ گال گام۔ لآت لاخ لال۔ مآہ مار مال۔
نآن نار نائے۔ وآر وام وائے۔ ہآم ہائے ہال۔ یآر یاد یال۔

جملات سہ حرفی مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتہ بالا۔

آب آر۔ باردار۔ نان خور۔ شاخ بُر۔ جام دہ۔ تاج نِہ۔ شاد باش۔ خاک پاش۔
راز گو۔ باز جو۔ وام دہ۔ رام کُن۔ گام نِہ۔ شام کُن۔ پاک شو۔ خاک بو۔ خار کش۔
آب چش۔ یاد کُن۔ شاد کُن

قسم دوم

آن کس جان داد۔ این رانان داد۔ تاج بر سر نِہ۔ باج بر خر نِہ۔ او را یاد کُن۔ دل را
شاد کُن۔ جای پاک کُن۔ نای صاف کُن۔ راز فاش شد۔ آش پاش شد۔
در باغ باز کُن۔ با گل ساز کُن۔ دل را باغ کُن۔ صاف از داغ کُن۔

الفاظ کہ از قلب آنہا دیگر کلمات مے نمایند

مقلوب مستوی

یا۔ تات۔ ثلث۔ ساس۔ خراز لعل۔ غاش۔ واو۔ نان۔ داد۔ کاک۔ قاق۔ لال۔

نوعِ دیگر

ناب۔ بان۔ شام۔ ماش۔ راہ۔ بار۔ لاش۔ شال۔ کاخ۔ خاک۔ گرم۔ مرگ۔
یار۔ رائے۔ راز۔ زار۔ لام۔ مال۔ مار۔ رام۔

سبق ۲

الفاظ کہ وسط آن واو ساکن ست

کوب۔ چوب۔ جود۔ بود۔ سود۔ دود۔ زود۔ سود۔ دور۔ حور۔ نور۔ سور۔ پور
شور۔ مور۔ گور۔ سوز۔ روز۔ روح۔ روم۔ شوم۔ چون۔ خون۔ موج۔ فوج۔ قوم۔
یوم۔ جور۔ غور۔ جوف۔ خوف۔ خود۔ ذوق۔ شوق۔ غوک۔ شوک۔ خوک۔ کوک۔
موش۔ گوش۔ ہوش۔ کوش۔ موی۔ سوی۔ گوے۔ جوے۔ پوے۔ بوے۔ بول۔ قول۔ حول

الفاظ کہ وسط آن واو معدولہ است

خود۔ خور۔ خوش۔ خوی (خیٔ) خویش۔

الفاظ مقلوب از قسم مرقوم بالا

دود۔ کوک۔ قوق۔ حور۔ روح۔ مور۔ روم۔ روز۔ زور۔ شوم۔ موش۔
سور۔ روس۔ فوج۔ جوف۔ یوم۔ موی۔ شوخ۔ خوش۔ حول۔ لوح۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتہ بالا

زود یاد کن۔ روح شاد کن۔ دل خون شد۔ روز چون شد۔ سر جور کن۔ غم از دل دور کن۔ آن موش کور شد۔ مور در گور شد۔ بر حال خود غور کن۔ ہرگز نہ جور کن خوش پوش۔ در کار کوش۔ خود بر سر نہ۔ این بار بر خر نہ۔ اندک ہوش کن۔ این دُر نوش کن۔ این فوج ست۔ گویا موج ست۔ شوم مشو۔ موش مخور۔ این را شوق ست

آنرا ذوق ست

سبق ۳

الفاظ کہ وسط آن یای ساکن ست

ریب۔ عیب۔ غیب۔ صید۔ قید۔ دیر۔ سیر۔ نیل۔ میل۔ ذیل۔ خیل۔ زیب۔ سیب۔ بیر۔ شیر۔ زیر۔ کیر۔ دیر۔ تیر۔ خیز۔ بیش۔ پیش۔ تیغ۔ میغ۔ دیو۔ ریو۔ بیخ۔ میخ۔ ہیچ پیچ۔ دید۔ چید۔ پیر۔ تیر۔ شیر۔ گیر۔ میز۔ چیز۔ تیز۔ میش۔ ریش۔ بیم۔ نیم۔ ریم۔ سیم۔ این۔ بین۔ دین۔ چین۔ زین۔ پیل۔ فیل۔ ویل۔

جملات مرکب از الفاظ قسم مرقومۂ بالا

بیخ کن۔ میخ زن۔ پیش رو۔ بیش دہ۔ سیر شد۔ خیر شد۔ شیر شد۔ شیر خور۔ شیر بر۔ در باغ سیر کن۔ آنرا فیر کن۔ آن پیر تیر برد۔ این شیر شیر خورد۔ این تیغ تیز ست آن چیز میز ست۔ صید را قید کن۔ میش را صید کن۔ آنرا بیم شد۔ این را سیم شد۔

این بیل چون دیوست۔ آن کس بے ریوست۔ او از جان سیر شد۔ این از دوے زیر شد۔

الفاظ مقلوب از قسم نوشتۂ بالا

عیب۔ بیع۔ میل۔ لیم۔ شیر۔ ریش۔ زیر۔ ریز۔ بیش۔ شیب۔ تیر۔ ریت۔ گیر۔ ریگ۔
ریم۔ میر۔ نیز۔ زین

سبق ۴

الفاظ کہ وسط آن حرف صحیح ساکن ست

اسپ۔ است۔ بست۔ بخت۔ پست۔ پخت۔ تخت۔ رخت۔ سخت۔ دست۔ مست
ہست۔ رست۔ جست۔ جُست۔ چُست۔ رُست۔ سُست۔ پُشت۔ کُشت۔ دَشت
گَشت۔ ہشت۔ ہفت۔ رفت۔ گفت۔ سُفت۔ مُفت۔ جُفت۔ فَج۔ رنج۔ صبح۔ قبح
بنج۔ گنج۔ رنج۔ سنج۔ ونج۔ کُنج۔ لُنج۔ سُرخ۔ نرخ۔ قصد۔ فصد۔ بند۔ پند۔ چند۔ قند۔
عقد۔ نقد۔ بعد۔ رعد۔ کرد۔ گرد۔ درد۔ سرد۔ مرد۔ زرد۔ برد۔ بُرد۔ مُرد۔ وِرد۔ گُرد۔ ذکر۔
فکر۔ بخش۔ رخش۔ رقص۔ نقص۔ نقض۔ نبض۔ قبض۔ خبط۔ ربط۔ ضبط۔ شرط۔ فرط۔
رفع۔ نفع۔ دفع۔ شفع۔ حلق۔ خلق۔ غرق۔ فرق۔ جلق۔ دلق۔ اشک۔ رشک۔
کشک۔ خُشک۔ مُشک۔ تنگ۔ رنگ۔ سنگ۔ شنگ۔ ننگ۔ جنگ۔ لنگ۔ خنگ۔
بنگ۔ گُنگ۔ لُنگ۔ عقل۔ نقل۔ ثقل۔ بعل۔ نعل۔ بعل۔ نرم۔ شرم۔ گرم۔ فرم۔

جرم۔ چرم۔ کرم۔ مجرم۔ خشم۔ چشم۔ پشم۔ حشم۔ علم۔ حلم۔ کاک۔ سلک۔ شلک۔ زخم۔ سقم۔ رسم۔ خصم۔ بسم۔ ذہن۔ سہن۔ رہن۔ دہن۔ کہن۔

الفاظ قلب از قسم نوشتۂ بالا۔

بج۔ جبر۔ گنج۔ جنگ۔ جنس۔ سنج۔ جنب۔ بنج۔ شرخ۔ خرس۔ کرد۔ درک۔ سرد۔ درس۔ درز۔ زرد۔ طرف۔ فرط۔ حرف۔ فرح۔ نعل۔ لعن۔ بعل۔ لعب۔ گرم۔ مرگ۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتۂ بالا

از مال ربح کن۔ مرغ را ذبح کن۔ آب گرم سرد شد۔ روی مرد زرد شد۔ این جای تنگ ست۔ پای آن لنگ ست۔ درین ابر برق ست۔ در ان کار فرق ست۔ کار بر من سخت شد۔ آن طفل نیک بخت شد۔ این اسپ تیز دوست۔ این خر زود رو ست۔ گنج با مارست۔ گل با خارست۔ این چہ حرف ست۔ آن چون برف ست۔ آن طفل از بر رفت۔ ہوش از سر رفت۔ دل او سنگ ست۔ دست او تنگ ست۔

سبق ۵

الفاظ متحرک الاوسط

ادا۔ صدا۔ خدا۔ جدا۔ چرا۔ کرا۔ شما۔ ہما۔ بیا۔ میا۔ ہوا۔ نوا۔ لوا۔ سوا۔ جفا۔ وفا۔ ادب۔ غضب۔ تعب۔ طرب۔ طلب۔ حلب۔ کرت۔ سرت۔ لبت۔ جہت۔ جہت۔ دلت۔

ہرج۔ مرج۔ فرج۔ قرح۔ تلخ۔ طلخ۔ برد۔ درد۔ رود۔ شود۔ مرد۔ دود۔ زند۔ کند۔ اگر۔ مگر۔
جگر۔ دگر۔ بدر۔ پدر۔ شکر۔ شتر۔ بسر۔ پسر۔ عدس۔ فرس۔ مگس۔ ہوس۔ جرس۔ برس۔
مرس۔ بکش۔ بکش۔ ببش۔ کفش۔ دلش۔ ورش۔ زرش۔ روش۔ دوش۔ کشش۔
دہش۔ خلش۔ تپش۔ قصص۔ بصص۔ غرض۔ مرض۔ قرض۔ فقط۔ نمط۔ ضلع۔ درع۔
صدف۔ ہدف۔ طرف۔ سلف۔ سبق۔ طبق۔ ورق۔ فلق۔ ادق۔ عرق۔ فلک۔
ملک۔ سمک۔ ہتک۔ کمک۔ ضحک۔ اجل۔ امل۔ بغل۔ بدل۔ طبل۔ عمل۔ خلل۔ ملل۔
الم۔ قلم۔ عدم۔ قدم۔ کرم۔ برم۔ شوم۔ روم۔ رسم۔ کشم۔ دہن۔ دمن۔ ذقن۔ زغن۔
سخن۔ بجن۔ زدن۔ شدن۔ بزن۔ مزن۔ کفن۔ کرن۔ بگو۔ مگو۔ برو۔ مرو۔ بشو۔
مشو۔ بدو۔ مدو۔ درو۔ شنو۔ گلہ۔ صلہ۔ زدہ۔ شدہ۔ بدہ۔ مدہ۔ بنہ۔ منہ۔ بری۔ دری۔
شوی۔ روی۔ سی۔ کسی۔ حبشی۔ کشی۔ زنی۔ کنی۔ بہی۔ تہی۔ زدی۔ شدی۔ نہی۔ مہی۔
ملے۔ ولے۔ بسے۔ کسے۔ یکے۔ شکے۔ زدے۔ شدے۔

الفاظ قلبیہ از قسم مرقومہ بالا۔

حرف۔ فرح۔ قرح۔ حرق۔ طلخ۔ خبط۔ ردو۔ دور۔ شود۔ دوش۔ کلش۔ شکم۔
دہش۔ شہد۔ طرف۔ فرط۔ سلف۔ فلس۔ فلق۔ قلف۔ عرق۔ قرع۔ فلک۔ کلف۔
عمل۔ لمع۔ رسم۔ مرس۔ کشم۔ مشک۔ شرف۔ فرش۔ دمن۔ ندم۔ نمک۔ کمن۔

جملات مرکبہ از الفاظ نگاشتۂ بالا۔

آہی کسے را بد مگو۔ سخن بے حد مگو۔ با کسے جنگ و جدل مکن۔ نیکی را بہ بدی بدل مکن۔ سخن پدر گوش کن۔ خود را در ہوش کن۔ بہر حال شکر خدا کن۔ سر ظلم از خود جدا کن۔ سخن فحش مگو۔ سخن چین مشو۔ کسی را پیش کسے خجل مکن۔ کسے را عیب گفتہ بد دل مکن۔ از فعل بد حذر کن۔ وقت خود را در یاد خدا بسر کن۔ نزد من بیا سبق یاد کن۔ دل را از ذکر خدا شاد کن۔ قلم شا بر منبر ست۔ آن پسر تیز ست۔ باد سرد مے وزد۔ زاغ و زغن بر ہوا می پرد۔ اے پسر در بند کن۔ با من سخن چند کن۔ از دست تہی چہ خیر۔ از پائے لنگ چہ سیر۔

باب سوم

تہجی الفاظ چہار حرفی

سبق ۱

آرد۔ آمد۔ آدم۔ احمد۔ اکبق۔ اعلم۔ برکت۔ برقع۔ بندہ۔ پاکش۔ پیرو۔ پنجہ۔ تارک۔ تازہ۔ تربت۔ ثالث۔ ثابت۔ ثروت۔ جاری۔ جلوہ۔ جامہ۔ چادر۔ چارہ۔ چآ حاجی۔ حاجت۔ حلقہ۔ خاکی۔ خاتم۔ خانہ۔ داخل۔ دامن۔ دائر۔ ذائق۔ ذہنی۔ ذاکر۔ راوی۔ رونق۔ راضی۔ زانو۔ زانی۔ زاری۔ ساجد۔ سادہ۔ ساقی۔ شارک۔ شاغل۔ شادی۔

صاحب۔ صادر۔ صخرہ۔ ضامن۔ ضابط۔ ضجرہ۔ طعنہ۔ طرفہ۔ طاہر۔ ظالم۔ ظلہ۔ ظاہر۔
عاجز۔ عالم۔ عادل۔ غازہ۔ غارت۔ غافل۔ فاسق۔ فارغ۔ فاجر۔ قائم۔ قاہر۔ قادر۔
کاہل۔ کاسب۔ کامہ۔ گوہر۔ گالہ۔ گامہ۔ لائق۔ لازم۔ لاشہ۔ ماہر۔ مادر۔ ماشہ۔
نادم۔ نازک۔ نادر۔ واہب۔ وادی۔ واثر۔ ہادی۔ ہاجی۔ ہالہ۔ یکتا۔ یارہ۔ یادہ۔

جملات مرکبہ از قسم الفاظ نوشتۂ بالا۔

احمد سلیس اردو می گوید۔ آدم در صحرا می پوید۔ این چوب را پالش کن۔ نزد حاکم نالش کن۔ دران راہ پیچ ست۔ مرد بے ثروت ہیچ ست۔ بسمت خانہ برو۔ براہ ہرگز مدو۔ آمدہ خامہ بیار۔ بر کاغذ جامہ کامہ نگار۔ نامہ گیر جامہ پوش۔ گامہ زن بادہ نوش۔ آن کس عالم ہست کہ عادل ترست۔ ظالم آنکس ست کہ جاہل ترست۔ آن مرد حاجی نیست ہاجی ست۔ در دست اولیس نیست جاجی ست۔ خدا واہب ست۔ بندہ کاسب۔ مفلس حاجت دارد غنی راحت طلب باشد۔ این چیز نادرست۔ در ملک یا وافرست وادی علم و ہنر را غایت نیست۔ زید شائق ست۔ عمرو فائق ست۔ بر سر صاحب ظلہ گیر ست۔ آن طفل جوان قسمت در خرد پیر ست۔

سبق ۲

قسم دوم چار حرفی الفاظ کہ اوّل آنہا رعایت حروف تہجی

وما قبل آخر آنہا الف ست

آمان۔ انار۔ بہار۔ بخار۔ نگاہ۔ پناہ۔ تمام۔ تباہ۔ ثلاث۔ ثبات۔ جماع۔ جہات۔
چمان۔ چہار۔ حرام۔ حمار۔ خراب۔ خمار۔ دثار۔ دمار۔ ذہاب۔ ذباب۔ روان۔ رکاب
زوال۔ زلال۔ سوال۔ سگال۔ شراب۔ شغال۔ صباح۔ صغار۔ ضمان۔ ضرار۔
طناب۔ طحال۔ ظلام۔ ظلال۔ عناد۔ عباد۔ عماد۔ غبار۔ فراغ۔ فلاح۔ قنات۔ قراح۔
کمال۔ کلام۔ گلاب۔ گدام۔ لعاب۔ لگام۔ متاع۔ منام۔ ہلاک۔ ہمام۔ یباب۔ یمام۔

الفاظ ملحقات قافیہ دار۔

ثواب۔ جواب۔ خراب۔ شراب۔ سراب۔ طناب۔ عتاب۔ کتاب۔ شتاب۔ خطاب۔
رکاب۔ نصاب۔ نقاب۔ لعاب۔ گلاب۔ ذباب۔ جلاب۔ نبات۔ نجات۔
حیات۔ ممات۔۔ روات۔ دہات۔ آرایش۔ اثاث۔ ثلاث۔ مزاج۔ علاج
سراج۔ سماج۔ صلاح۔ فلاح۔ رواح۔ نواح۔ صراح۔ قراح۔ فساد۔ نژاد۔ قباد۔ بہاد۔
نژاد۔ گشاد۔ ملاذ۔ معاذ۔ نفاذ۔ قرار۔ قرار۔ چہار۔ بہار۔ ہزار۔ مزار۔ سوار۔ جوار۔ مدار۔
سیار۔ منار۔ بدار۔ سیار۔ ستار۔ شمار۔ غبار۔ فراز۔ دراز۔ نماز۔ نیاز۔ براز۔ نواز۔
اساس۔ پلاس۔ حراس۔ سپاس۔ تلاش۔ قلاش۔ تراش۔ خراش۔ معاش۔ قماش۔
قصاص۔ خلاص۔ ریاض۔ بیاض۔ حیاض۔ عیاض۔ نشاط۔ بساط۔ صراط۔ سماط۔

غلاظ۔ شواظ۔ نزاع۔ متاع۔ جماع۔ وداع۔ چراغ۔ فراغ۔ دماغ۔ سباغ۔ سراغ۔ کلاغ۔
خلاف۔ غلاف۔ شگاف۔ مباف۔ فواق۔ رواق۔ طلاق۔ فراق۔ براق۔ شقاق
شاک۔ سماک۔ ہلاک۔ خاک۔ سوال۔ زوال۔ جمال۔ کمال۔ مثال۔ خیال۔ جلال۔ حلال
سلام۔ کلام۔ کدام۔ مدام۔ پیام۔ نیام۔ دوام۔ تمام۔ ندام۔ مقام۔ طعام۔ حرام۔ خرام
قوام۔ جوان۔ توان۔ روان۔ دوان۔ عنان۔ بیان۔ کمان۔ گمان۔ کنان۔
چنان۔ ہمان۔ زمان۔ شبان۔ زبان۔ میان۔ زیان۔ جنان۔ سنان۔ فلان۔
کلان۔ فشان۔ نشان۔ چنان۔ کشان۔ جہان۔ شہان۔ نہان۔ رہان۔ مہان۔
کمان۔ کسان۔ لسان۔ بسان۔ فسان۔ اذان۔ خزان۔ سپاہ۔ سیاہ۔ گیاہ۔ رفاہ۔ نگاہ۔
بگاہ۔ تباہ۔ گواہ۔ پناہ۔ گناہ۔ رضا۔ فضا۔ قضا۔ سزا۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم رقم زدہ بالا۔

جواب سوال بدہ۔ زکوٰۃ جمال بدہ۔ مرغ را کباب کن۔ موے را خضاب کن۔
از بر کتاب کن۔ این کار شتاب کن۔ بر اسپ سوار شو۔ ازین جا فرار شو۔ در دل
قرار نیست۔ غم را شمار نیست۔ پیش من طعام بیار۔ ساغر مدام میار۔ با او کلام کن۔
قصہ تمام کن۔ از من سلام بر۔ نزدش پیام بر۔ این خیال خام ست۔ تیغ در نیام ست۔
فلان کس از قید خلاص شد۔ آن مرد را قصاص شد۔ در دہان قلم شگاف ست۔

سخن وے خلاف ست۔ آین راز عیان مکن۔ باکسے بیان مکن۔ دریں کار سراسر گناہ شد۔ فلان کس تباہ شد۔ آن جوان دوان آمد۔ ہمان زمان روان آمد۔ آن کس زبان داد زبان کرد۔ نشان خود نہان کرد۔ از کہان خطاست۔ از مہان عطاست۔ آین قضای خدا ست۔ رضای مولاست

سبق ۳

سرود۔ فرود۔ ہنود۔ غنود۔ نمود۔ کشود۔ درود۔ ربود۔ وجود۔ سجود۔ صعود۔ فزود۔ سرور۔ غرور۔ طہور۔ ظہور۔ عبور۔ دیور۔ رموز۔ ہنوز۔ عروس۔ خروس۔ فروش۔ خروش۔ خلوص۔ خصوص۔ عروض۔ نقوض۔ ہبوط۔ خطوط۔ حظوظ۔ نشوز۔ رجوع۔ فروع۔ دروغ۔ فروغ۔ خسوف۔ کسوف۔ طروق۔ نطوق۔ سلوک۔ ملوک۔ قبول۔ رسول۔ اصول۔ وصول۔ ملول۔ حلول۔ ہموم۔ غموم۔ رسوم۔ سموم۔ فہوم۔ علوم۔ زبون۔ فزون۔ درون۔ برون۔ جنون۔ فنون۔ ستوہ۔ شکوہ۔ بشوی۔ مشوی۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم گذشتہ بالا

فضول گو۔ ملول مشو۔ حیات ذو غم فزود۔ رزق ذو کشود۔ علمش فزون شد۔ کارش زبون شد۔ از درون برون رفت۔ از وی جنون رفت۔ رسول قبول شود۔ مالش وصول شود۔ از دنیا عبور شدم۔ در دل سرور شدم۔ آن کس از اہل علوم ست۔

مرد معدوم ست۔ دروغ را فروغ نیست۔ درین قول دروغ چیست۔ عروس بانگ داد۔ عروس بانگ داد۔ این کتاب عروض ست۔ آنکس از ذوی الفروض ست

سبق ۴

طبیب۔ حبیب۔ قریب۔ غریب۔ حدیث۔ خبیث۔ خلیج۔ خدیج۔ مریج۔ جریج۔ صبیح۔ قبیح۔ امید۔ دمید۔ بلید۔ کلید۔ حمید۔ خمید۔ جرید۔ خرید۔ دوید۔ برید۔ شنید۔ تنید۔ خزید۔ گزید۔ چشید۔ کشید۔ چکید۔ بکید۔ شرید۔ رسید۔ امیر۔ ضمیر۔ نظیر۔ وزیر۔ فقیر۔ حقیر۔ سریر۔ حریر۔ صحیح۔ مطیع۔ بلیغ۔ دریغ۔ نحیف۔ ضعیف۔ حریف۔ شریف۔ رفیق۔ شفیق۔ طریق۔ فریق۔ رکیک۔ ضحیک۔ دلیل۔ ذلیل۔ سبیل۔ قبیل۔ حلیم۔ سلیم۔ قدیم۔ ندیم۔ کریم۔ رحیم۔ صمیم۔ شمیم۔ امین۔ زمین۔ قرین۔ برین۔ لقین۔ یقین۔ تبین۔ جبین۔ کمین۔ مهین۔ ثمین۔ یمین۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتہ بالا

صبح دمید۔ شب رسید۔ امیر اسپ خرید۔ سگ را مار گزید۔ امین جریب زمین کرد۔ عقیل یقین کرد۔ رفیق بر من شفیق ست۔ آن فریق درین طریق ست۔ فقیر بتیم امیر حقیر ست۔ ضمیر وزیر بزین نظیر ست۔ آن مرد سلیم حلیم ست۔ این رسم قدیم ست۔ برین قول دلیل چیست۔ بر دفع این خبیث سبیل چیست۔ آن از ہمان قبیل ست۔

آن یزید پلید ذلیل ست - این حدیث از کدام شنید - موش بخانهٔ شوم خزید - آن حبیب لبیب ست - این غریب طبیب ست - رشید نزد حریف رسید - تیغ کشید -

سرش برید - خونش چشید -

سبق ۵

آخت - باخت - تاخت - داشت - باشت - چاشت - کاشت - راست - خاست - ماست - کاست - تافت - یافت - بافت - دوخت - سوخت - کوفت - سوفت - دوست - پوست - ریخت - بیخت - پخت - کیست - چیست - زیست - نیست - خواب - خوار - خوان - خواه - خورد - خویش - خواند - خواست - دانگ - بانگ - آرد - کارد - راند - ماند -

جملات مرکبه از الفاظ قسم نگاشته بالا -

تیغ آخت - بر سر دشمن تاخت - آن جان باخت - دست عدو قلم ساخت - این وقت چاشت ست - تخم را در زمین کاشت ست - این دست راست ست - آن بدست چپ خاست ست - بے کم و کاست این ماست ترشی دارد - آن کس پیش خود حقهٔ ترشی دارد - اے دوست گوشت را از پوست جدا کن - آنرا کباب ساز و غذائے خویش کرده شکر خدا کن - چون مرغ بانگ داد - کارد بر حلق براند - خونش ریخت - آرد جو بیخت - نان ساخت - ضیف آمد و خورد - قدرے با خود برد - آے جوان

کتاب خوان خواب مکن کہ خوار شوی۔ ہر چہ خواہی از خدا خواہ از غیرش بیزار شوی۔ زیست دنیا چیست۔ کہ آنرا فناست بقا نیست۔ نور لطف خدا بہر کہ تافت او مراد دل یافت

سبق ۶

بہشت۔ گذشت۔ پرست۔ درست۔ نشست شکست شگفت نہفت۔ درخت۔ گرخت۔ برنج۔ ترنج۔ لبند۔ پسند۔ برند۔ پرند۔ درند۔ خرند۔ گزند۔ خزند۔ سمند۔ کمند۔ شوند۔ روند۔ چشند۔ کشند۔ دہند۔ نہند۔ شمرد۔ سپرد۔ ورنگ۔ فرنگ۔ پلنگ۔ کلنگ۔ تفنگ۔ نہنگ۔ بزرگ۔ سترگ۔ تگرگ۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم رقمزدۂ بالا

زید نشست۔ قلم شکست۔ برنج خورد۔ ترنج برد۔ بجان شگفت۔ بدل نہفت۔ نکو شمرد۔ بد و سپرد۔ کلنگ پرید۔ نہنگ درید۔ آن کس درست شد۔ خدا پرست شد۔ آن نیکبخت بزرگ ست۔ این شقی حیلہ سترگ ست۔ فرنگ با تفنگ جنگ میکنند۔ حیلہ گران بکار آفت درنگ مےکنند۔ این سمند او را پسند آمد۔ آن پلنگ در کمند آمد۔

سبق ۷

با لا۔ کالا۔ آلا۔ اما۔ طالب۔ غالب۔ صائب۔ تائب۔ راحب۔ صاحب۔ مکتب

مطلب۔ طاعت۔ ساعت۔ فرقت۔ فرصت۔ حیرت۔ غیرت۔ ہیبت۔ غیبت
رحمت۔ زحمت۔ حکمت۔ قیمت۔ دہشت۔ وحشت۔ غفلت۔ سفلت۔ علت۔ ذلت
قلت۔ ملت۔ حارث۔ حانث۔ خرخ۔ فرخ۔ افصح۔ اوضح۔ نخ بخ۔ برزخ۔ شاید
باید۔ آید۔ زاید۔ حاضر۔ ناظر۔ ساغر۔ لاغر۔ باور۔ یاور۔ نادر۔ چادر۔ گوہر۔ جوہر
بہتر۔ کہتر۔ سرکش۔ جرکش۔ پوشش۔ کوشش۔ ہیکل۔ صیقل۔ بلبل۔ سنبل۔ عالم
ظالم۔ روشن۔ جوشن۔ پارہ۔ پارہ۔ خارہ۔ چارہ۔ پایہ۔ سایہ۔ دایہ۔ مایہ۔ شانہ۔ خانہ۔
جامہ۔ خامہ۔ آمہ۔ کامہ۔ نامہ۔ گامہ۔ لالہ۔ نالہ۔ ہفتہ۔ رفتہ۔ دستہ۔ بستہ۔ رستہ۔ خستہ
دشنہ۔ تشنہ۔ طرفہ۔ غرفہ۔ بنش۔ زنش۔ گندہ۔ خندہ۔ پنجہ۔ رنجہ۔ روزہ۔ موزہ۔
چوزہ۔ کوزہ۔ توشہ۔ گوشہ۔ چہرہ۔ بہرہ۔ زہرہ۔ مہرہ۔ تیشہ۔ پیشہ۔ تیشہ۔ حبشہ۔
سینہ۔ کینہ۔ ہفتہ۔ بیضہ۔ بیوہ۔ میوہ۔ جملہ۔ حملہ۔ قبلہ۔ کعبہ۔ بچہ۔ زچہ۔ اللہ۔ کلہ۔
حصہ۔ قصہ۔ ساقی۔ باقی۔ ماہی۔ شاہی۔ قاضی۔ راضی۔ یاری۔ جاری۔ عرضی
مرضی۔ فرضی۔ قرضی۔ معنے۔ یعنے۔ تقویٰ۔ فتویٰ۔ عیسیٰ۔ موسیٰ۔ بافہ۔ نافہ۔
آردہ۔ داردہ۔ آرم۔ دارم۔ آری۔ داری۔ بازد۔ نازد۔ بازم۔ نازم۔ بازی۔ نازی۔
تازد۔ سازد۔ تازم۔ سازم۔ تازی۔ سازی۔ داند۔ ماند۔ دانم۔ مانم۔ دانی۔ مانی۔ نالد
بالد۔ نالم۔ بالم۔ نالی۔ بالی۔ تابد۔ یابد۔ تابم۔ یابم۔ تابی۔ یابی۔ پوشد۔ نوشد۔ پوشم۔ نوشم۔

پوشی۔ نوشی۔ گیرد۔ میرد۔ گیرم۔ میرم۔ گیری۔ میری۔ بیند۔ چیند۔ بینم۔ چینم۔ بینی۔ چینی
خواہد۔ خواند۔ خواہم۔ خوانم۔ خواہی۔ خوانی۔ دادن۔ زادن۔ دادم۔ زادم۔ دادی۔
زادی۔ داده۔ زاده۔ بُردن۔ مُردن۔ بُردم۔ مُردم۔ بُردی۔ مُردی۔ بُرده۔ مُرده۔
بودن۔ سودن۔ بودم۔ سودم۔ بودی۔ سودی۔ بوده۔ سوده۔ دیدن۔ چیدن۔
دیدم۔ چیدم۔ دیدی۔ چیدی۔ دیده۔ چیده۔ بستن۔ جستن۔ بستم۔ جستم۔ بستی۔ جستی۔
بسته۔ جسته۔ گشتن۔ شستن۔ گشتم۔ شستم۔ گشتی۔ شستی۔ گشته۔ شسته۔ گفتن۔ خفتن۔
گفتم۔ خفتم۔ گفتی۔ خفتی۔ گفته۔ خفته۔ تیغ۔ بتیغ۔ تیغی۔ تیغم۔ تیغت۔ تیغش۔ دست۔
بدست۔ دستی۔ دستم۔ دستت۔ دستش۔ بسر۔ بسبر۔ بسرے۔ بسرم۔ بسرت۔ بسرش۔
سخن۔ بسخن۔ سخنی۔ سخنم۔ سخنت۔ سخنش۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتۂ بالا

قدرش بالااست۔ بر سرش کلااست۔ آن طالب خدا بر ان دیو سرکش غالب ست۔
رای آن صاحب دل صائب ست۔ آئین نیکو ساعت ست۔ وقت طاعت ست۔
در ہر کارے علت مکن۔ در بذل درویشان قلت مکن۔ خدا ہر جا حاضر ست۔
بر ہمہ ناظر ست۔ منکر این کافر ست۔ عاقل ازو نافر ست۔ چون عیب کسی بینی
پوشش کن۔ علم آموز در عمل کوشش کن۔ عالم بے عمل ظالم ست۔ مرد بے ریا

از لطف گلستان سالم است۔ شاخ طوبیٰ سایہ دارد۔ آن بلند مایہ بزرگ پایہ دارد۔ آبپسر قاضی با دختر رزر راضی شد۔ این قصہ ماضی شد۔ کسے را غیبت مکن۔ و در راست گفتن از کسے ہیبت مکن۔ و دست زیرک دانا گزین است مفلس و بد حال حزین است عادت کم گفتن و کم خفتن بہتر است۔ تمام نزد ہر کس ذلیل و کمتر است۔ بر عاجز تہمت مکن بر خیز دشمن جست مکن۔ در بر جوشن کن۔ این شمع روشن کن۔ مکتب جای ادب است۔ جگہ مکان عشرت است۔ لذت میوہ بیوہ داند۔ در دل مردہ آہ و حسرت ماند۔ و شمشیر را صیقل کن۔ خود را قوی ہیکل کن۔ بغض و حسد در سینہ مدار۔ با کسے کینہ مدار۔ با ہر کسے پنجہ مکن۔ سلے را رنجہ مکن۔ صاحب خانہ را خبر کن۔ صبح و شام کسب ہنر کن۔ زینت خانہ کن۔ موی را شانہ کن۔ در بستم۔ دل خستم۔ چمن دیدم۔ گل چیدم۔ ہر کہ خفتہ است مردہ است۔

خوش گفتم در سفتم

جملات گفتگو

از کجا می آئی۔ از خانہ می آیم۔ ہیچ خبر تازہ داری۔ نہ صاحب حالا میروم اگر خدا کند بعد دو ماہ باز پس خواہم آمد۔ خدا حافظ۔ طالب علی چرا می نالی محسن علی سنگے بر سرم زد [illegible] الفضل اللہ کجا میروی۔ بمکتب میروم۔ تنہا میروی۔ نہ قبلہ با غالب علی [illegible] قریب ست زود طعام بخورید

وجامہ صاف بپوش وکلاہ بر سر نہ و راہ مکتب گیر چرا دیر می‌کنی۔ زود برو۔ ورنہ غیر حاضر
خواہی شد۔ اکبر علی حالا چہ کتاب می‌خوانی۔ پندنامہ شیخ سعدی می‌خوانم۔ این فقرہ
بخوان۔ معنی این لفظ چیست۔ معنی نمی‌دانم فقط اش می‌خوانم۔

باب چہارم

تہجی الفاظ پنج حرفی

ارباب۔ اصحاب۔ اسباب۔ احباب۔ انصاب۔ القاب۔ آیات۔ اوقات۔ خیرات۔
سوغات۔ صلوات۔ آراث۔ میراث۔ اخراج۔ معراج۔ اصلاح۔ افلاح۔ مفتاح۔ مصباح۔
طباخ۔ نفاخ۔ اوساخ۔ گستاخ۔ آباد۔ آزاد۔ فریاد۔ فرہاد۔ بنیاد۔ استاد۔ افتاد۔ اولاد۔
ایجاد۔ اسناد۔ ارشاد۔ مرصاد۔ میلاد۔ میعاد۔ اقرار۔ انکار۔ دیوار۔ دیدار۔ بیدار۔ بیمار۔
تیمار۔ بیزار۔ پیزار۔ آغاز۔ آواز۔ پرداز۔ پرواز۔ پشواز۔ ابراز۔ الماس۔ التماس۔
اجلاس۔ افلاس۔ احراس۔ مقیاس۔ قسطاس۔ قرطاس۔ پاداش۔ پرخاش۔
شاباش۔ خشخاش۔ اخلاص۔ ابراص۔ اغراض۔ مقراض۔ افراط۔ اوساط۔ الفاظ۔
ایقاظ۔ اوضاع۔ انواع۔ اجماع۔ اسماع۔ اطواع۔ ابلاغ۔ اشراف۔ اجلاف۔
ایلاف۔ انصاف۔ اعطاف۔ الطاف۔ اطراف۔ اظراف۔ آفاق۔ اخلاق۔
اشفاق۔ اطلاق۔ اسحاق۔ چقماق۔ املاک۔ فتراک۔ تریاک۔ مسواک۔ ناپاک۔ خاشاک۔

آفلاک۔ اَشلاک۔ شاماک۔ کاواک۔ اِشکال۔ ارسال۔ پنسال۔ پنجال۔ صلصال
خلخال۔ انجام۔ آرام۔ اِلزام۔ اِکرام۔ ارقام۔ انعام۔ اسلام۔ صمصام۔ قمقام۔ دشنام۔
باران۔ یاران۔ فرمان۔ درمان۔ قربان۔ دربان۔ ایشان۔ خویشان۔ ایوان۔
دیوان۔ زندان۔ دندان۔ خندان۔ شرگان۔ میدان۔ ترسان۔ لرزان۔ سلطان۔
شیطان۔ درگاہ۔ خرگاہ۔ کوتاہ۔ روباہ۔ مطلوب۔ مقلوب۔ مسلوب۔ اسلوب۔
مغلوب۔ مغضوب۔ مصحوب۔ یعسوب۔ یعقوب۔ مرغوب۔ ہاروت۔ ماروت۔ تابوت۔
چاکوت۔ یاقوت۔ مخبوث۔ محدوث۔ برغوث۔ موروث۔ مفلوج۔ مخروج۔ مفتوح۔ مقبوح۔
مفسوخ۔ منفوخ۔ فرمود۔ فرسود۔ آلود۔ آسود۔ مقصود۔ مفقود۔ بخشود۔ پیمود۔ مودود۔ موجود۔
مسعود۔ مشہود۔ ملیسور۔ فلفور۔ منشور۔ منظور۔ زنبور۔ مغرور۔ مزدور۔ مذکور۔ معذور۔
مسطور۔ مقدور۔ مقصور۔ امروز۔ افروز۔ بہروز۔ فیروز۔ طاؤس۔ ناقوس۔ فانوس۔
مانوس۔ قابوس۔ کابوس۔ جاسوس۔ سالوس۔ کاموس۔ قاموس۔ ملبوس۔ منحوس۔
خاموش۔ جاموش۔ خرگوش۔ سرپوش۔ سرجوش۔ پاپوش۔ منقوش۔ منغوش۔ مرصوص۔
مخصوص۔ منقوص۔ منصوص۔ معروض۔ مغروض۔ مقروض۔ مقبوض۔ مضبوط۔ مربوط۔
محفوظ۔ محظوظ۔ مرفوع۔ مرجوع۔ مفروغ۔ مبلوغ۔ مکشوف۔ مشغوف۔ مالوف۔ ملفوف۔
مکشوف۔ مصروف۔ موصوف۔ موقوف۔ مخلوق۔ محلوق۔ مرزوق۔ مشقوق۔ صندوق۔

بندوق۔ مملوک۔ مسلوک۔ مشکوک۔ مسکوک۔ متروک۔ مشغول۔ مرغول۔ مقبول۔ موصول۔
معقول۔ منقول۔ فرغول۔ کچکول۔ بہلول۔ مدلول۔ مجہول۔ مسلول۔ مظلوم۔ معلوم۔
معدوم۔ موہوم۔ منظوم۔ مضموم۔ محروم۔ مسموم۔ خرطوم۔ ممنون۔ مکنون۔ اکنون۔ مضمون۔
مشحون۔ بیرون۔ افزون۔ آبرو۔ آرزو۔ آبجو۔ اندوہ۔ انبوہ۔ مکروہ۔ ترتیب۔
ترکیب۔ تثلیث۔ تانیث۔ ترویج۔ تزویج۔ تسبیح۔ تصحیح۔ توبیخ۔ تشنیخ۔ ترسید۔ پرسید۔
تالید۔ مالید۔ تائید۔ تاکید۔ پوشید۔ کوشید۔ کندید۔ خندید۔ رخشید۔ بخشید۔ جہید۔ خسپید۔
تاخیر۔ تاثیر۔ تدبیر۔ تقدیر۔ تصویر۔ شمشیر۔ تحریر۔ تقریر۔ تعبیر۔ تعمیر۔ انجیر۔ زنجیر۔ کفگیر۔
کلگیر۔ آویز۔ آمیز۔ کشنیز۔ شوتیز۔ کارمیز۔ فالیز۔ دہلیز۔ گریز۔ پرویز۔ پرہیز۔ تقدیس۔
تفریس۔ تلبیس۔ ابلیس۔ برجیس۔ بلقیس۔ درویش۔ تشویش۔ تفتیش۔ تجیش۔ تحریص۔
تنقیص۔ تخلیص۔ تلخیص۔ تبغیض۔ تبعیض۔ تعریض۔ تنقیض۔ تفریط۔ تنشیط۔ تقریظ۔
توعیظ۔ تفریع۔ ترجیع۔ تقطیع۔ توقیع۔ تبلیغ۔ تفریغ۔ تصنیف۔ تنصیف۔ تالیف۔ تعریف۔
تشریف۔ تصدیق۔ تحقیق۔ تدقیق۔ توفیق۔ تخلیق۔ تخلیق۔ تاریک۔ باریک۔ تحریک۔
تشکیک۔ نزدیک۔ تملیک۔ تعطیل۔ تعجیل۔ تعمیل۔ احلیل۔ تہلیل۔ تبجیل۔ قندیل۔
سندیل۔ تعلیم۔ تعظیم۔ تکریم۔ تقسیم۔ ترقیم۔ تسنیم۔ اقلیم۔ تقویم۔ آئین۔ آگین۔ مسکین۔
تسکین۔ سنگین۔ رنگین۔ سیمین۔ شیرین۔ تضمین۔ تلقین۔ بالین۔ پائین۔ تشبیہ۔ تنبیہ۔

توجیہ۔ باشند۔ پاشند۔ الوند۔ پیوند۔ ریزند۔ بیزند۔ گیرند۔ میرند۔ خفتند۔ گفتند۔ شگفتند۔
رُفتند۔ رَفتند۔ رقصند۔ جستند۔ بستند۔ گشتند۔ شستند۔ خرسند۔ پرسند۔ برزند۔ فرزند۔
بودند۔ شودند۔ دادند۔ زادند۔ دیدند۔ چیدند۔ ببینند۔ چینند۔ گویند۔ جویند۔ پویند۔ شویند۔
گماشت۔ گذاشت۔ نگاشت۔ گداخت۔ نواخت۔ شناخت۔ شتافت۔ بتافت۔ گریخت۔
گسیخت۔ فروخت۔ فریفت۔ افتاند۔ فشاند۔ خارید۔ پاشید۔ خلاند۔ دواند۔ آنجا۔ اینجا۔
کارگر۔ آستر۔ جانور۔ نامور۔ بیشتر۔ پیشتر۔ آنکہ۔ آنچہ۔ فاختہ۔ آختہ۔ آشتی۔ داشتی۔ کاشتی۔ پاشتی

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتہ بالا

ہر آغاز را انجام ست پس ہر رنج و غم آرام ست۔ بہتر اشغال تلاوت آیات کتاب حق تعالیٰ است جل جلالہ و عم نوالہ۔ عمدہ ارسال سوغات صلوات بر محمد مصطفےٰ است صلی اللہ علیہ وسلم۔ روشن نجوم دین اسلام اصحاب پیمبر مختار اند۔ رضی اللہ تعالیٰ عنہم۔ و نکوتر از زمرۂ اہل دین آنان کہ ایشان را نکو شمارند۔ از احباب حبیب یزدان اہلسنت کہ با ایشان موافق ست۔ و بدخواہ آن حضرات بدترین خلائق و منافق ست۔ ہر کہ از ایشان بیزارست۔ بر سرش بیزارست۔ طہارت لازمۂ عبادت ست۔ و سردار ہمہ پرستش نماز با خلاص و حسن نیت ست۔ و نماز با خلاص مفتاح جنت ست۔ و جنت مقام راحت کبریٰ و نعمت عظمیٰ است۔ تحصیل فیض علوم در خدمت استاد ست۔

گستاخ از اُستاد آنکه بدبنیاد ست حسن اخلاص مصباح اعمال ست. و او ساخ کا جال از کوتاہ
مال ست. آبرا از برہنہ سر افلاس آرد. مومن آنکہ از مناہی خدا خود را باز دارد. و در حسن
تعمیل اوامر او کوشد. و عیب کسان پوشد. حقوق مردم شناسد. از عذاب خدا ہراسد.
ادای احکام خدا فرض ست. بمقراض محبت قرض ست. تعدمرون خندان آنکہ اعمال او
حسن ست. و گریان آنکہ افعال او قبیح ست. ہمتی مرد میدان ست. خیر خواہ سلطان.
بے ہمتی نامرد چون زن بیوہ است. حبالہ شیطان. ہر کہ در ہر کار رضا جوی مولی است.
او از ہمہ اولی ست. ہر کہ بر و تنگری لطیف ست دشمنش مغلوب ست. از بنی یعقوب
بوزنہ خدا یہودی مغضوب ست. آنچہ چون و د و د در کتاب خود فرمود. ہر کہ در راہ تعمیل او
قدم فرسود. بہر او بہشت موجود ست او فائز بمقصود ست. ہر کہ غیر ازین راہ بیہودہ
بمال دُنیا مغرور شد او مزدور سگ بیدم مردود ست. ہر کہ علم ندارد مسکین ست. دل سنگ کس
ہر دم بے تسکین ست. قرض دار. غرض دار. مرض دار ہمیشہ بیقرار ماند. از ہرزہ گفتن دل
بمیرد. بد گہر پند نیکان نہ پذیرد. تنیکہ در وی دل زندہ است چون روشن فانوس ست.
و آنکہ مردہ است جسمش ہمچون خانۂ تاریک و منحوس ست. بے عمل مرید شیطان مرید از
رحمت رب مجید محروم ست. و حیات دنیوی موہوم مختبش مسموم الفتش مذموم. عاقبت
ہمہ معدوم ست. اللہ بس باقی ہوس

سبق ۲

متفق۔ مستحق۔ منفصل۔ متصل۔ مشتعل۔ مشتمل۔ مہتمم۔ منتظم۔ تجربہ۔ تذکرہ۔ مدخلہ۔ تخرجہ۔ تکملہ۔
والدہ۔ صاحبہ۔ مدرسہ۔ محکمہ۔ شپرہ۔ اُسترہ۔ مشتری۔ مفتری۔ تستری۔ مسخری۔ منتری۔
جنتری۔ مصطفیٰ۔ مرتضیٰ۔ بندگی۔ زندگی۔ پروری۔ سروری۔ تولّا۔ مصلّا۔ تعجّب۔
تعقّب۔ محبّت۔ مشقّت۔ مثلّث۔ مخنّث۔ مروّج۔ مفرّج۔ مفرّح۔ مسلّح۔ تردّد۔ تشدّد۔
تولّد۔ تودّد۔ تلمّذ۔ تلذّذ۔ مقدّر۔ مکرّر۔ میسّر۔ مقرّر۔ مدوّر۔ منوّر۔ مسدّس۔ مفرّس۔
مشوّش۔ مفرّش۔ تفحّص۔ تنفّس۔ تعرّض۔ تمرّض۔ تسلّط۔ توسّط۔ تورّط۔ مغلّظ۔ تحفّظ۔
توغّظ۔ تورّع۔ تفرّع۔ مدمّغ۔ مبلّغ۔ توقّف۔ تأسّف۔ تملّق۔ تخلّق۔ تمسّک۔ تہلّک۔
توغّل۔ توکّل۔ مسلّم۔ مقدّم۔ مزیّن۔ مدوّن۔ توجّہ۔ تنبّہ۔ تجلّی۔ تسلّی۔ ترقّی۔ تمنّی۔
تشفّی۔ مصفّی۔ کریما۔ رحیما۔ مناسب۔ محاسب۔ ملامت۔ سلامت۔ حکایت۔ شکایت۔
حوادث۔ خبائث۔ معارج۔ مدارج۔ فوائح۔ سوانح۔ مناسخ۔ فراسخ۔ نباید۔ نشاید۔ مساجد۔
قواعد۔ منافذ۔ نواجذ۔ سمندر۔ سکندر۔ منابر۔ مقابر۔ مجالس۔ مدارس۔ سپارش۔
گزارش۔ عوارض۔ عرائض۔ شرائط۔ محافظ۔ مواعظ۔ سواطع۔ طوالع۔ سوالف۔
مخالف۔ مطابق۔ موافق۔ ارائک۔ ملائک۔ منازل۔ قنادل۔ قبائل۔ سواحل۔ ملازم۔
لوازم۔ مکارم۔ محارم۔ محاسن۔ مساکن۔ تگاپو۔ ترازو۔ دوادو۔ قلمرو۔ کنارہ۔ منارہ۔

زمانہ۔ زبانہ۔ بہانہ۔ شہانہ۔ پادہ۔ زیادہ۔ ارادہ۔ اشارہ۔ دریچہ۔ ہمیشہ۔ زبانی۔ نشانی۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم گذشتہ بالا۔

با دنیا محبت مکن۔ در طلب بے مشقت مکن۔ از بہر بہشت بندگی مکن۔ و در خواہش نفس بصرف زندگی مکن۔ عابد برائے نعم خلد مزدور ست۔ دنیا دار سگ دنیا مشہور ست۔ عبادت با خلاص دامی کن۔ ہرچہ کنی برضای خدا می کن۔ اگر طلبی خدا را طلب و گر جوئی خدا را جوے۔ اگر پوئی براہ خدا پوے۔ اگر چیزے گوئی جز حق مگو۔ از دنیا تعرض کن با خدا شو۔ طالب دنیا مخنث ست و طالب عقبیٰ مونث و طالب مولا مذکر ست۔ ہر کہ با خدا ست دلش منور ست۔ بر تشدد افلاس تردد مکن۔ با فرومایگان تودد مکن۔ بہرحال بخیال حرام و حلال تورع می کن۔ و ہمیشہ بحضرت حق تضرع می کن۔ در تمنع مشو معذب شوی۔ با خدا تولا کن متقرب شوی در امور خیرات توقف مکن کہ وقتی تاسف خوری۔ با ہر کسے تملق مکن کہ ذلت بری۔ در معاصی عجلت مکن کہ در ورطہ تہلکہ غریق شوی۔ براہ شہوات مپوی کہ در آتش جہنم حریق شوی۔ یاد دار کہ تعجیل از شیطان است و تاخیر از رحمٰن۔ کار عقبیٰ را بر کار دنیا مقدم ساز۔ ارادت خود را بر حق تعالیٰ مسلم نمائے۔ از تنگی حالات شکایت مکن۔ از شکوہ کسی با کسے حکایت مکن۔ انچہ خدایت دادہ است بران قناعت گزین۔ کار خود را بر خدا توکل کن خوش نشین۔ کسے را دشنام دادن نباید و سقط گفتن نشاید۔

سبق ۳

فتادن ۔ نہادن ۔ فتادم ۔ نہادم ۔ فتادی ۔ نہادی ۔ فتادہ نہادہ ۔ ربودن ۔ نمودن ۔
ربودم ۔ نمودم ۔ ربودی ۔ نمودی ۔ ربودہ ۔ نمودہ ۔ دریدن ۔ پریدن ۔ دریدم ۔ پریدم
دریدی ۔ پریدی ۔ دریدہ ۔ پریدہ ۔ کشیدن ۔ چشیدن ۔ کشیدم ۔ چشیدم ۔ کشیدی ۔ چشیدی ۔
کشیدہ ۔ چشیدہ ۔ شنیدن ۔ تنیدن ۔ شنیدم ۔ تنیدم ۔ شنیدی ۔ تنیدی ۔ شنیدہ ۔ تنیدہ ۔ تکیدن ۔ چکیدن
تکیدم ۔ چکیدم ۔ تکیدی ۔ چکیدی ۔ تکیدہ ۔ چکیدہ ۔ نشستن ۔ شکستن ۔ نشستم ۔ شکستم ۔ نشستی ۔ شکستی ۔ نشستہ
شکستہ ۔ آختن ۔ تاختن ۔ آختم ۔ تاختم ۔ آختی ۔ تاختی ۔ آختہ ۔ تاختہ ۔ ساختن ۔ باختن ۔ ساختم ۔ باختم ۔ ساختی ۔
باختی ۔ ساختہ ۔ باختہ ۔ سوختن ۔ دوختن ۔ سوختم ۔ دوختم ۔ سوختی ۔ دوختی ۔ سوختہ ۔ دوختہ ۔
ریختن ۔ بیختن ۔ ریختم ۔ بیختم ۔ ریختی ۔ بیختی ۔ ریختہ ۔ بیختہ ۔ بافتن ۔ یافتن ۔ بافتم ۔ یافتم
بافتی ۔ یافتی ۔ بافتہ ۔ یافتہ ۔ داشتن ۔ کاشتن ۔ داشتم ۔ کاشتم ۔ داشتی ۔ کاشتی ۔ داشتہ ۔ کاشتہ

جملات

ہر کہ با بدان نشیند نیکوئی نہ بیند ۔ ہر کہ نصیحت نشنود سر ملامت شنیدن دارد ۔ ہر چہ
زود برآید دیر نپاید ۔ ہر چہ بقامت کہتر بقیمت بہتر ۔ دروغ مصلحت آمیز بہ از راستی فتنہ انگیز
ہر کس را عقل خود بکمال نماید و فرزند خود بجمال ۔ مشک آنست کہ خود ببوید نہ کہ عطار گوید ۔
دانا چون طبلۂ عطار است خاموش و ہنر نما و نادان چون طبل غازی بلند آواز و میان تہی ۔

ہر کہ با بدان نشیند اگرچہ طبیعت ایشان نگیرد لیکن بطریق ایشان متہم گردد۔ دو کس مُردند و تحسّر بُردند یکے آنکہ داشت و نخورد دیگر آنکہ دانست و نکرد۔ فریب دشمن مخور و غرور مدّاح مخر کہ این دام زرق نہادہ است و آن دامن طمع کشادہ۔ احمق را ستایش خوش می آید چون لاشہ کہ درکعبش دمند فربہ نماید۔ ہر کہ دشمن کوچک را حقیر شمارد بدان ماند کہ در آتش اندک را مہمل گذارد۔ دشمن ضعیف کہ درطاعت آید و دوستی نماید مقصود وی جز این نیست کہ دشمن قوی گردد۔ آواز بربط با علبۂ دُہل بر نیاید و بوئے عنبر از گند سیر فرو ماند۔

باب پنجم

تہجی الفاظ شش حرفی

بنپاشت۔ انگاشت۔ پنداشت۔ افراشت۔ افراخت۔ انداخت۔ اندوخت۔ افروخت۔ آموخت۔ واسوخت۔ انگیخت۔ آمیخت۔ آہیخت آراستا۔ پیراستا۔ پرواخت۔ برخاست۔ برداشت۔ گذاشت۔ آفتاب۔ ماہتاب۔ ناشپات۔ ناسجات۔ الغیاث۔ ذوثلاث۔ کاربار۔ کارزار۔ گوسفند۔ گوسپند۔ کامگار۔ سازگار۔ نامدار۔ تاجدار۔ سوسمار۔ ہوشیار۔ شاخسار۔ جویبار۔ رستخیز۔ جست خیز۔ غلیواز۔ جلدساز۔ کارنیز۔ کاریز۔ موج خیز۔ آبجوش۔ بناگوش۔ آستان۔ داستان۔ بادبان۔ تابدان۔ ساربان۔ کاروان۔ پاسبان۔ باغبان۔ خاندان۔ خانمان۔ شادمان۔ آسمان۔ بوستان۔ دوستان۔ آستین۔ پوستین۔ ریسمان۔ کوسمان۔

میزبان۔مہربان۔بادشاہ۔بارگاہ۔کارگاہ۔انقلاب۔انتخاب۔التفات۔مضحکات۔
احتیاج۔احتجاج۔افتتاح۔اصطلاح۔انتساخ۔انتفاخ۔اعتماد۔اعتقاد۔استعاذ۔التذاذ۔
اختیار۔اعتبار۔انتظار۔انتشار۔امتیاز۔اہتزاز۔التماس۔اقتباس۔انتعاش۔افتراش۔
انتقاص۔استناص۔اعتراض۔افتراض۔احتیاط۔اختلاط۔التحاط۔احتطاط۔
ارتفاع۔اطلاع۔انفراغ۔اصطباغ۔انحراف۔اختلاف۔اتفاق۔افتراق۔انسلاک۔
انہماک۔انتقال۔انفصال۔انتقام۔انتظام۔اہتمام۔اختتام۔احتشام۔اتمام۔ماکیان
ماہیان۔حاضران۔ناظران۔جیبیان۔طیلسان۔الامان۔کہکشان۔اشتباہ۔دستگاہ۔
ملاقات۔مقامات۔سلاطین۔شیاطین۔مضامین۔قوانین۔تماثیل۔ابابیل۔بیارام
میارام۔بیفشار۔میفشار۔بیاسود۔میاسود۔بیالود۔میالود۔سایبان۔سواران۔بہاران
نگاران۔مراجعت۔مرافقت۔مطابقت۔موافقت۔مناسبت۔مصاحبت۔مخالفت۔
محافظت۔محاورہ۔مشاہرہ۔مقابلہ۔مبادلہ۔مراسلہ۔مراحلہ۔مطالعہ۔معانقہ۔مراقبہ۔ملاحظہ۔
مطالبہ۔مبالغہ۔مباحثہ۔مناظرہ۔مجادلہ۔مکابرہ۔آرایش۔آسایش۔آمیزد۔آویزد۔افزاید۔
اندازد۔انگارد۔پندارد۔فالودہ۔آلودہ۔فرمودہ۔فرسودہ۔نالیدہ۔مالیدہ۔نوشیدہ۔
پوشیدہ۔مستانہ۔دستانہ۔پروانہ۔دیوانہ۔سالانہ۔ماہانہ۔تاریکی۔باریکی۔آلودن۔آسودن
فرمودن۔فرسودن۔آوردن۔پروردن۔خاریدن۔باریدن۔باشیدن۔شاشیدن

نالیدن۔ مالیدن۔ پوشیدن۔ کوشیدن۔ دوشیدن۔ نوشیدن۔ ترسیدن۔ پرسیدن۔
رسیدن۔ خلیسدن۔ گذاشتن۔ گماشتن۔ شگافتن۔ شتافتن۔ گداختن۔ نواختن۔ شناختن۔
فراختن۔ گسُاردن۔ گماردن۔ گزاردن۔ فشاردن۔ گذاشتہ۔ گماشتہ۔ شگافتہ۔ شتافتہ۔
گداختہ۔ نواختہ۔ شناختہ۔ فراختہ۔ گساردہ۔ گماردہ۔ گزاردہ۔ فشاردہ۔

سبق ۲

تہجی الفاظ ہفت حرفی

انگاشتن۔ انگاشتم۔ انگاشتی۔ انگاشتہ۔ پنداشتن۔ پنداشتم۔ پنداشتی۔ پنداشتہ۔ افراشتن۔
افراشتم۔ افراشتی۔ افراشتہ۔ برداشتن۔ برداشتم۔ برداشتی۔ برداشتہ۔ افراختن۔ افراختم۔
افراختی۔ افراختہ۔ انداختن۔ انداختم۔ انداختی۔ انداختہ۔ انگیختن۔ انگیختم۔ انگیختی۔ انگیختہ
آمیختن۔ آمیختم۔ آمیختی۔ آمیختہ۔ آویختن۔ آویختم۔ آویختی۔ آویختہ۔ آہیختن۔ آہیختم۔
آہیختی۔ آہیختہ۔ افروختن۔ افروختم۔ افروختی۔ افروختہ۔ اندوختن۔ اندوختم۔ اندوختی۔ اندوختہ۔
رسانیدن۔ رسانیدم۔ رسانیدی۔ رسانیدہ۔ خرامیدن۔ خرامیدم۔ خرامیدی۔ خرامیدہ۔
خراشیدن۔ خراشیدم۔ خراشیدی۔ خراشیدہ۔ تراشیدن۔ تراشیدم۔ تراشیدی۔ تراشیدہ۔
فروشیدن۔ فروشیدم۔ فروشیدی۔ فروشیدہ۔ خروشیدن۔ خروشیدم۔ خروشیدی۔ خروشیدہ۔
آراستن۔ پیراستن۔ برخاستن۔ پرداختن۔ پرستیدن۔ پژوہیدن۔ شکوخیدن۔ شکوہیدن۔

جہانیدن۔ دوانیدن بپسندیدن۔ ترنجیدن۔ تراویدن۔ ترابیدن۔ خوابیدن۔ خلانیدن۔
درخشیدن۔ درفشیدن۔ خموشیدن۔ فروشیدن۔ زدائیدن۔ ستائیدن۔ ستیہیدن۔
ستیزیدن۔ سرائیدن۔ سگالیدن۔ گدازیدن۔ نیازیدن۔ نگاریدن۔ نگاریدن۔
غریویدن۔ نیوشیدن۔ گزائیدن۔ گرائیدن۔ نکوہیدن۔ نوردیدن۔ استیعاب۔
استعجاب۔ تسلیمات۔ تقصیرات۔ تعیلات۔ تصدیقات۔ تفریحات۔ تاویلات۔
معلومات۔ ملفوظات۔ منظومات۔ مقبولات۔ مکروہات۔ مستورات۔ مفتوحات۔ ملبوسات۔
استخراج۔ استمزاج۔ استفراح۔ استنکاح۔ استبعاد۔ استرشاد۔ استغفار۔ استنکار۔ دستاویز۔
رستاخیز۔ استیناس۔ استحراس۔ خوان پوش۔ پلنگ پوش۔ بادہ نوش۔ سیاہ گوش۔
استطلاع۔ استمتاع۔ استفراغ۔ استخلاف۔ استعجاف۔ استنشاق۔ استبراق۔ استواک۔
استعجال۔ استسلام۔ استعلان۔ استحسان۔ سلیمانی۔ خراسانی۔ ناسدانی۔ بیکدانی۔
خاندانی۔ سکنجبین۔ ترنجبین۔ چرخ اطلس۔ چرخ چنبر۔ زعفرانی۔ شیرخانی۔ ریشانی۔ باغبانی۔
پاسبانی۔ ساربانی۔ بروانی۔ بدگمانی۔ کامرانی۔ ماہتابی۔ آفتابی۔ کامگاری۔ سازگاری۔

سبق ۳

تہجی الفاظ ہشت حرفی

افزائیدن۔ افزائیدم۔ افزائیدی۔ افزائیں۔ آلائیدن۔ آلائیدم۔ آلائیدی۔ آلائیدہ۔

افرازیدن - افرازیدم - افرازیدی - افرازیده - آشامیدن - آشامیدم - آشامیدی - آشامیده - آسائیدن - آسائیدم - آسائیدی - آسائیده - آمائیدن - آمائیدم - آمائیدی - آمائیده - انجامیدن - آمیزیدن - انگیزیدن - آهنزیدن - پالائیدن - پروازیدن - شوبانیدن - گسلانیدن - فرسائیدن - گذرانیدن - جولانیدن - پویانیدن - انجامیده - انگاریده - آغازیده - گسلانیده - جولانیده - پویانیده - شویانیده - جویانیده - پروازیده - آغازیده - آمیزیده - آهنزیده -

حصۂ دوم

باب اوّل

در پندہاے سودمند برعایت حروف ہجا

۱- اطاعت مادر و پدر واجب ست و اطاعت استاد محتم - ایشان را بہر حال خوش دار و ہرگز رنجہ مساز - آزار رسانیدن کسی را نتیجۂ نیکو ندارد - از صحبت نادان باری بہ خوشتر ست - آدمی گناہ خود را یاد نمی دارد و لیکن پیش خداے تعالیٰ ہمہ موجود ست - افشاے سرِ خود بازنان نادانی ست - احمق را ستایش خوش آید - از دشمن حذر باید - از صحبت جاہلان بہ پرہیز - از مصاحبت بدان پرہیز نماے - از مادر و پدر و از استاد و از بزرگان ادب کُن و با ایشان از ادب سخن سیکردہ باش -

ب- بہترین[11] سرمایۂ اولاد آدم ادب ست۔ بر عیب[12] پند کردن آثار محبت ست۔
بر قول[13] بزرگان عمل ضرورست۔ برای[14] خدمت مادر و پدر و استاد بجان و دل حاضر باش۔
پ- پدر[15] و مادر و استاد ہر چہ نصیحت کنند بران عمل کن۔ پند[16] ے کہ سودمند کند
ترا در تحصیل آن بکوش۔ پای[17] خود را در راہ مستقیم حق تعالے[18] مضبوط دار۔ پیرو[19] اہل ضلال ہرگز مباش
ت- تواضع[19] آدمی را عزیز گرداند۔ تکبر[20] مردم را خوار و ذلیل و بے مقدار مے سازد۔
تکبر[21] ابلیس را ذلیل و خوار کرد شعر تکبر عزازیل را خوار کرد + بزندانِ لعنت گرفتار کرد +
تجویز[22] خود را بر تجویز خدا و رسول و پدر و استاد مقدم مکن۔
ث- ثمرۂ[23] نیکی نیکی ست۔ و ثمرۂ بدی بدی۔ ثروت[24] دنیوی را بہ نسبت آخرت
وبال جان خود بشمار۔ ثروت[25] حسنِ اعمال ہر عقبیٰ درین دنیا جمع میکردہ باش کہ بروز
رستخیز بکار ست آید
ج- جمع[26] مال از بہر دنیاست و جمع حسن اعمال از برائے عقبیٰ۔ جور[27] و جفا بر کسے مکن کہ
جفا پیشہ را بد ورنج عذاب شدید ست۔
چ- چہار[28] چیز دلیل بزرگیست علم[29] را عزیز داشتن و بد را بہ نیکوئی دفع کردن و خشم فرو
خوردن و جواب[30] باصواب دادن۔ چون[31] عہد کنی در وفای آن جہد نما تا دوست و دشمن را
بر تو اعتماد باشد۔ چاپلوسی[32] از کسے مکن کہ ترا حقیر خواہد انست۔

ح- حلم اختیار کن که حلم آدمی را وقار افزاید۔ حرف چاپلوسی با کسے مکن که موجب آزردگی دل ست۔ حسد از کسے مکن که حاسدان در جهنم معذب خواهند شد۔ حلال خدا اختیار کن و از چیزهاے حرام پرہیز۔ حلاف مشو که حلف کننده در هر سخن بے اعتبار ست۔

خ- خیانت مکن که خائن به همه حال مردود ست و خلق خدا ازو ناخوشنود۔ خاکساری اختیار کن که در خلائق عز و وقار یابی تخم اشجار که خاکساری اختیار کند خدایش نشو و نما بخشد۔ خاشع باش که حق تعالی خشوع کنندگان را دوست میدارد۔

د- در خوشحالی هر کس دوست میشود و در افلاس امتحان دوستی ست۔ در احیان کلام سخن کردن عیب ست۔ دل کسے را رنج مرسان۔ در پے ایذا و تکلیف کسے مباش۔ در صحبت نیکان می نشین۔ در کارها تعجیل و شتاب مکن۔ دشمن را حقیر نباید شمرد۔ دشمن دانا از دوست نادان بهتر ست۔ دنیا دار المکافات ست اگر با کسے نیکی کنی دیگران با تو نیکی کنند و اگر بدی کنی دیگران نیز با تو به بدی پیش آیند۔

ذ- ذکر خدا میکرده باش که ذکر کنندگان را خدا خوش میدارد۔ ذهولت در اطاعت خدا و رسولؐ هرگز مکن که در غافلان شمرده شوی۔

ر- راز دل با کسے مگو۔ راستبازی شعار کن که راستباز را دوست بسیار باشد۔ راست کار را گاهی ضرر نمیرسد۔ راے خود را بر راے مادر و پدر و استاد مقدم مکن۔ راهزن مباش۔

ز۔ زندگانی در بندگی خدا و بہ خوشنودی و بے آزاری بسر باید کرد۔ زنان را در تندی و نرمی دار۔ زنہار زہر خوار مباش زہرا اختیار کن۔

س سرمایۂ بزرگی عقل و ادب ست نہ اصل و نسب۔ سخاوت بہ از عبادت ست۔

ستائش بیجا کردن طفلان را بدراہ نمودن ست۔ سرّے کہ داری اخفائے او بہتر۔ ستیز با کسے مکن۔

ش۔ شکر گذاری سبب زیادتی نعمت ست۔ شام و سحر در طاعت حق تعالے شغل میکن و از یاد او غافل مباش۔ شائستگی اختیار کن کہ مردم ترا دوست خواہند داشت۔ شکایت کسے پیش کسے مکن۔ شمائل خود را نیکو ساز۔

ص صحبت صالحان را منفعت بغایت ست و صحبت طالحان را مضرت بی نہایت۔ صبر اختیار کن کہ نام خدائے تعالیٰ صبور ست صبر کنندگان را دوست میدارد و تعالے با ایشانست۔ صبر مفتاح جنت ست و کلید فرحت نیز صحت را غنیمت شمر۔

ض۔ ضرب صبیان چون آب در بستان ست در باب تعلیم و ادب۔ ضجور مباش بر حوادث فلکیہ۔ ضراعت اختیار کن کہ حق تعالیٰ ضراعت و زاری کنندگان را دعا مے پذیرد۔ ضرر بکسے مرسان۔

ط۔ طہارت را دوست دار کہ حق تعالے طہارت کنندگان را دوست دارد۔

طعام کم خور که بسیار خورنده کاهل و سست میباشد و در وقت گرسنگی اگر طعام نیابد بسیار
خوار هلاک باشد و در کم خوردن فوائد بسیار ست. طمع مکن که طامع هرجا ذلیل ست۔

ظ - ظلم بنیاد سلطنت را می کند که ظالمان را خدا دوست نمیدارد. ظالم بدست ظلم بر کسے
مکن. ظرافت بهتر ست امانه از هر کسے۔

ع - علم از همه دولت افضل ست. عالم هرجا که رود عزت و حرمتش کنند. عجلت در هر کارے
مکن. عدل باعث ترقی دولت ست. عهد شکنی مکن چون با کسے عهد کنی در وفائے
آن جهد نمائے. عیب کسے مبر. عبرت گیر از حال دیگران. عوض نیکی از کسے مخواه۔

غ - غرور مکن بر مال دنیا. غیب مگو که غیب دان جز خدا کسے نیست. غضب مکن
بر مسافران و غریبان و یتیمان. غیظ خود بخور. غنیمت شمر وقت فرصت را برائے
عبادت. غیبت کسے مکن که از زنا اشد ست۔

ف - فتوت اختیار کن. فرصت را غنیمت شمار. فاسق را از نزد خود دور کن.
فاجران را نزد خود راه مده. فریب با کسے مکن. فضولی مکن. فقیران را دوست دار.
فرزند خود را علم و ادب آموز۔

ق - قریب علما بنشین قرین ایشان باش. قربت حق در عبادت اوست۔
قناعت گزین. قانع اگر شوی بکفت خاک هم زر ست. قصور کسان معاف کن۔

ک ۔ کرم ہمیشہ اختیار کن کہ خدائے تعالیٰ کریم ست کریمان را خدا دوست مے دارد
کاسب خیرات و نکوئیہا باش کافر نعمت مباش کار عقبیٰ را بر کار دنیا مقدم ساز
کسالت در عبادت حق و در فرمانبری مادر و پدر و استاد ہرگز مکن ۔

گ ۔ گران جانی مکن ۔ گرچہ در بغل از کسے مدار ۔ گرم و ماغی بگذار ۔ گردنکشیان مگردد
گنگل موجب ہتک عزت ست گیتی ناپائدار ست دل از و بہ بند ۔ گوشش کن
اندرز صنا دید ۔

ل ۔ لیاقت علم و فضل گوہر بے بہا ست ہر کہ دانا ست آنرا عزیز دارد ۔ لطف کن
بر خوردان و غریبان ۔ لباس خود ہمیشہ لطیف و صاف دار ۔ لہو و لعب بگذار کہ لاطائل ست
لازم گیر بر خود اطاعت خدا و رسول

م محافظت جان از ہمہ مقدم ست ۔ مرگ را ہر دم حاضر باید دانست ۔ مرگ با نیکنامی
بہتر ست از حیات بدنامی ۔ مشغل خدمت مادر و پدر و خدمت استاد باید کرد ۔ مصاحبت
کتاب از ہمہ بہتر ست ۔ موجب اتحاد و محبت نرمی و ملایمت ست ۔ مدارا با دشمنان خوش ست
و تلطف با دوستان ۔

ن ۔ نصیحت و پند نیکوترین عطایا ست ۔ نیک بخت کسیکہ پند بزرگان شنود و کسے کہ
نشنود در ہلاک خود سعی میکند ۔ ناتراشش را ادب دہ یا از نزد خود دور کن ۔ ناکس و نالائق

قابلِ اتحاد نباشد چون تیر از کمان از و دور باش۔

و۔ [۱۳۵] وا خوردن از علمائے دین نیکوترست از داقع شدن با جہلا۔ وفائے [۱۳۶] وعدہ علامت ایمانداری ست و نشان خردمندی وقت چیزے [۱۳۷] ست بس عزیز الوجود چون سپرو بازبدست نمی آید۔ وفاق [۱۳۸] با ہر کس نشان عقلمند نیست۔ وضع [۱۳۹] خود را بر یک وتیرہ بدار۔ ولاؔ [۱۴۰] محبت با اہل بیت خود و با ہمسایہ و باشرفا از حسن اخلاق ست۔

ہ۔ ہر قصورے [۱۴۱] کہ کنی قبول نمای و منکر مشو کہ مردم دیانت دار نزد ہمہ کس عزیز باشند۔ ہر ہیچ [۱۴۲] ندانی از پرسیدنش ننگ مدار۔ ہر کہ [۱۴۳] صبر اختیار کرد زود بمقصد رسید۔ ہر کہ [۱۴۴] کار خود بخدا سپارد کارش حسب دلخواہ ساختہ گردد۔ ہر کارے [۱۴۵] کہ کنی بمشورۂ عاقلان کن۔ ہر کارے [۱۴۶] کہ کنی بحضور دل باید کرد۔ ہر سرے [۱۴۷] کہ داری مخفی بہترست زیرا کہ محرم اسرار در عالم کمتر باشد۔ ہر [۱۴۸] کہ دروغ نگوید و خلاف وعدہ نکند و مردم را نیازارد ہمہ کس او را دوست تر دارند۔

ی۔ یاس [۱۴۹] از رحمت خدا موجب کفرست۔ یاریِ [۱۵۰] بدان ہلاکی ایمان و جان ست۔ زینہار ای دوستان از یارِ بد شعر یارِ بد بدتر بود از مارِ بد۔ یاوہ گوئی [۱۵۱] آدمی را خراب بے اعتبار گرداند۔ یمین [۱۵۲] دروغ آدمی را ذلیل گرداند۔ یاد دار [۱۵۳] این نصائح و لپذیر را کہ ترا مفید ست۔

باب دوم

اسولۂ عجیبہ و اجوبۂ غریبہ

سوال۱ - ایمان چیست - جواب - ایمان در لغت گرویدن و امین گردانیدن نفس
خود را از عذاب - و در اصطلاح بر واحدانیت حق سبحانہٗ تعالیٰ و نبوت پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام
و اوامر و نواہی از دل و زبان اقرار کردن و بصدق دل گرویدن و یقین آوردن -
و نزد بعضے پروردگار خود را از جمیع عیوب سالم داشتن و منتظر رحمت علیمی او شدن و در
کنایہ در ہمہ حال ہر کس را از خود راضی و خوشنود داشتن و این ہفتاد و دو شعبہ دارد
اعلیٰ اش کلمۂ طیبہ ہست و ادنیٰ اش خس و خاشاک و خار و خشت از راہ دور ساختن -
سوال۲ - اسلام چیست جواب - اسلام در لغت گردن نہادن و در اصطلاح خود را
تابع حضرت آفریدگار نمودن - و بر احکام خدا و رسولؐ خدا گردن نہادن و با نقیاد آن
پرداختن - سوال۳ فرق درمیان اسلام و ایمان چہ باشد جواب - حقیقت اسلام و ایمان
واحد ست یعنی ہر کہ مومن ست او مسلم ست و ہر کہ مسلم ست او مومن ست و مغایرتے درمیان
نیست لیکن غالب مفہوم ایمان تصدیق قلبی و حال باطن ہست و در اسلام خضوع و
انقیاد ظاہر - سوال۴ صفت ایمان بر چند قسم ست - جواب بر دو قسم ست مجمل و مفصل -
سوال۵ صفت ایمان مجمل چند ست - جواب - دو ہست اوّل ایمان آوردن بر خدا یتعالیٰ

چنانکه او با نامها و صفات خود ست دوم قبول کردن جمیع احکام او را سوال صفت ایمان مفصل چند است. جواب شش است اول خدا وند کریم را واحد و لاشریک دانستن دوم فرشتگان او را برحق شمردن سوم کتابهای او را راست دانستن چهارم جمیع پیغمبران او را برحق پنداشتن پنجم روز رستخیز را بیقین انگاشتن که بعد از موت برخاستن و حساب دادن ضروریست ششم اندازهٔ نیکی و بدی از جانب او تعالی شمردن اما او تعالی از نیکی بندہ خوشنود میشود و از بدی ناخوشنود میشود. بیرون زگور لاف کرامت چه میزنی ایمان اگر بگور بری صد کرامت است. سوال از خدای تعالی چه باید خواست. جواب خیر و عافیت دارین. سوال زندگانی چگونه بسر باید کرد. جواب به خوشنودی و بے آزاری. سوال عمر بکدام شغل صرف باید کرد. جواب در تحصیل علوم. سوال علم چه نتیجه دهد. جواب دانندهٔ علم اگر گدا باشد مه گردد اگر فقیر باشد توانگر گردد. سوال عزت بچه افزون شود. جواب به کم گفتن. سوال راه راست چگونه معلوم شود. جواب بروشنائی علم. سوال دنیا کرا گویند. جواب هرچه در آخرت بکار نیاید. سوال نفس بچه تدبیر مغلوب شود. جواب بمخالفت او. سوال نیکی مقدم تر از همه با که باید کرد. جواب در حق مادر و پدر و استاد. سوال خوشنودی خدا بچه حاصل شود. جواب بخدمتگاری های والدین و اساتذه. سوال کدام نیکی نزد حق تعالی مقبول تر است. جواب نیکیهای

کہ با والدین واساتذہ و فرزندان و قوم و قبیلہ خود کنند۔ سوال[۱۸] کدام بدی نزد خدا
بدتر است۔ جواب دعای بد کہ در حق فرزندان کنند و ظلم کہ بر زیر دستان روا دارند
سوال[۱۹] نیکبخت بچند دلیل شناختہ شود۔ جواب بسہ دلیل یکے طلب علم دوم سخاوت سوم
شگفتہ روئی۔ سوال[۲۰] نیک ترین کارہا چیست۔ جواب بمجلس علما و حکما نشستن و
از مصاحبت ایشان متمتع شدن۔ سوال[۲۱] مرد عارف کیست۔ جواب آنکہ در پی آزار
کسے نگردد۔ سوال[۲۲] بے آزاری چگونہ حاصل شود۔ جواب خود را از جمیع کمتر و بدتر داند
سوال[۲۳] این صفت چگونہ حاصل آید۔ جواب از برکت صحبت علما و حکما۔ سوال[۲۴] دل بسوے
عبادت الٰہی چگونہ مائل شود۔ جواب بیاد داشتن موت۔ سوال[۲۵] تاریکی دل از چہ چیز است
جواب بمحبت دنیا۔ سوال[۲۶] روشنائی دل چگونہ حاصل آید۔ جواب بترک حب دنیا
و حطام دنیوی۔ سوال[۲۷] در دنیا چگونہ باید ماند۔ جواب مثل مسافرے کہ در سرائی فرود آید
چون شب بگذارد صباح کوچ کرد۔ سوال[۲۸] مرد را از جان چہ عزیز تر است۔ جواب
دیندار را دین و بیدین را درم۔ سوال[۲۹] انسان را بچہ چیز توان شناخت۔ جواب
بمعاملہ۔ سوال[۳۰] یار چگونہ شناختہ شود۔ جواب در وقت حاجتمندی یار و اغیار را
معلوم توان کرد۔ سوال[۳۱] فرزند ناخلف چگونہ باشد۔ جواب چنانکہ انگشت ششم
اگر ببرند درد کند و اگر بگذارند عیب بود۔ سوال[۳۲] درمیان مرد و زن فرق چیست

جواب از آسمان تا زمین یعنی تا از آسمان نبارد بر زمین نروید۔ سوال دارو ہر گناہان چیست۔ جواب توبہ و استغفار کردن۔ سوال توبہ کردن در جوانی بہتر ست یا در پیری جواب در جوانی خوشتر ست زیرا کہ مرد پیر چہ کند کہ توبہ نکند۔ قطعہ حسن

موے بر تن ہمہ سفید شدہ	بر سرت موے یکے سیاہ نماند
اے حسن توبہ آن زمان کردی	کہ ترا طاقت گناہ نماند

سوال صحت جسم در چہ چیز ست۔ جواب با شتہای صادق طعام خوردن و ہنوز اندکے اشتہا باقی ست کہ دست از طعام باز کشیدن۔ سوال کدام کس ست کہ صد عیب داشتہ باشد بروعیب نگیرند۔ جواب مرد سخی۔ سوال آن چہ چیز ست کہ بہتر از زندگانی و بدتر از مرگ باشد۔ جواب بہتر از زندگانی نیکنامی ست و بدتر از مرگ بدنامی۔ سوال انسان از کدام عمل محبوب الہا باشد۔ جواب از راست معاملگی و شگفتہ روئی۔ سوال صاحب دولت را کدام عمل خوشتر ست۔ جواب بمحتاجان نان دادن و بتواضع مہمانان خلق پرداختن۔ سوال نشان دوست صادق چیست۔ جواب آنکہ در نیکی یاری تو کند و از بدی ترا مانع آید و باز دارد۔ سوال رزق چیست جواب ہر چہ بتو رسد۔ سوال از جملہ اوراد بچہ چیز مواظبت باید کرد۔ جواب نام خالق و یاد کردن موت را۔ سوال کدام کس ست ہر جا کہ رود او را دوست دارند۔ جواب صاحب ادب۔ شعر

ادب بهتر از گنج قارون بود		فزون تر ز ملک فریدون بود

سوال چند چیز ست اندوه را ببرد جواب دو چیز یکے رفیق موافق دوم دیدن
روے دوستان صادق فرد رفیق خوب کمیاب ست چون اکسیر در عالم ÷ بدست
هر کرا افتد کیمیا گرے توان گفتن ÷ سوال مرد عاقل کیست جواب آنکه از مخالفت
دنیا آزرده و دل تنگ نباشد فرد رنج و راحت گیتی مرنج اے دل مشو خرّم ÷ که
آئین جهان گاہے چنان گاہے چنین باشد ÷ سوال عالی همت کیست جواب
آنکه نعمت آخرت را بنعمت دنیا نگزیند بیت دلے که حور بهشتی ربود و یغما کرد ÷
کی التفات کند بر بتان یغمائی ÷ سوال کدام مرض ست که طبیب بعلاج آن فرو ماند
جواب حماقت و ابلهی بیت خوی بد در طبیعتے که نشست ÷ نرود جز بوقت مرگ از
دست ÷ سوال ز عواقب امور کدام امر خوشتر ست - جواب خوشنودی حق تعالے
فرد فکر عقبے همین کند دانا ÷ عاقبت کار با خداوند ست ÷ سوال خواب بهتر ست
یا بیداری جواب ظالم را خواب عادل را بیداری - سوال دوست کدام ست
جواب آنکه عیوب ترا بپوشد و هنرهاے ترا ظاهر کند سوال از نعمتهاے دنیا
چند چیز خوشتر ست جواب چار چیز اول دولت از کسب حلال دوم زن نیک
کردار صاحب جمال سوم فرزند صالح ستوده خصال چهارم نیکنامی و اقبال

سوال۔ یاران چند قسم اند جواب سہ قسم اند مثنوی

دلا یاران سہ قسمند ار بدانی	زبانی اند و نانی اند و جانی
بنانی نان بدہ از در بدر کن	تو اضع کن بیاران زبانی
ولِ یاران جانی را بدست آر	ز بہرش جان بدہ آرے توانی

باب سوم

امثال ضرب البیان بترتیب حروف تہجی

الف ممدودہ	الف مقصورہ
آدم بہ آدم میرسد کوہ بکوہ نمیرسد	اللہ بس باقی ہوس
آدمے خوب حکم عنقا دارد	اول بسم اللہ غلط
آب آمد تیمم برخاست	اول طعام بعدہٗ کلام
آمدن بارادت رفتن باجازت	اول خویش بعدہ درویش
آب نادیدہ موزہ کشیدن	اول برآخر نسبتے دارد
آنچہ برخود نہ پسندی بر دیگرے مپسند	از پسر نا خلف دختر بہتر
آنرا کہ حساب پاک ست از محاسبہ چہ باک	از پائے لنگ چہ سیر و
آنچہ در دیگ ست بچمچہ در آید	از دست گرسنہ چہ خیزد

آنچہ در دل ست بر زبان آید	ارزان بعلت و گران بحکمت
آن دفتر را گاؤ خورد و گاؤ را	از خردان خطا و از بزرگان عطا
قصاب برد	اگر ہوس ست ہمین قدر بس ست

مصاریع

آسان گردد بر آنچہ ہمت بستی	ای روشنی طبع تو بر من بلا شدی
آسودہ کسے کہ خر ندارد	از فلفل و زنجبیل سردی مطلب
آن قدح بشکست و آن ساقی نماند	اسپ و زن و شمشیر وفادار کہ دید
آواز سگان کم نکند رزق گدا را	از دوست یک اشارہ و از ما بسر دویدن

ب موحدہ۔ بزرگی بعقل ست نہ بسال۔ بوئے مشک پنہان نمی ماند۔ بچہ تا نہ گرید مادر شیر ندہد۔ بوسہ بہ پیغام راست نیاید۔ بے نان بتوان زیست بے آب نتوان زیست۔ باغ و بوستان لائق دوستان۔ مصاریع۔

بر رسولان بلاغ باشد و بس	برات عاشقان بر شاخ آہو
بر سر فرزند آدم ہرچہ آید بگذرد	بخت و دولت بکاردانی نیست
برین عقل و ہمت بباید گریست	با درد کسے رسد کہ دردے دارد

پ فارسی۔ پیر من خس ست اعتقاد من بس ست۔ پیران نمی پرند مریدان مے پرانند

پائے چراغ تاریک باشد پنج انگشت برابر نیست + پس خوردہ سگ سگ را شاید
پیش طبیب کار آزمودہ برو - و پیش نیم حکیم ناتجربہ کار مرو - پاے گدا لنگ نیست ملک خدا تنگ نیست
ت فوقانی - تا تریاق از عراق آوردہ شود مارگزیدہ مردہ بود - تنہا پیش قاضی
روی راضی آئی - مصاریع | تصنیف را مصنف نیکو کند بیان
تشنہ در خواب آب مے بیند - | تا یار کرا خواہد و میلش بکہ باشد
تا سال دگر مے کہ خورد زندہ کہ ماند - ج معجمہ - جائے استاد خالی نباشد -
جویندہ یابندہ - جائیکہ شاہین جنگ زند پائے کبک در رقص شخنیزو - ع جواب
جاہلان باشد خموشی - چ فارسی چاہ کندہ را چاہ در پیش - چراغ پایئن خود
روشنی ندارد - مصاریع - چہ نسبت خاک را با عالم پاک -
چہ کند بینوا ہمین دارد + چہ خوش بود کہ برآید بیک کرشمہ دو کار -
چہ دلاور ست دزدے کہ بکف چراغ دارد + چرا کارے کند عاقل کہ باز آید پشیمانی -
چراغ مفلسان نورے ندارد - ح حطی - حساب دوستان باشد بدل و دل -
حکم حاکم مرگ مفاجات - حرف می ماند و وقت نمی ماند - حکمت بہ لقمان آموختن -
خ معجمہ - خود پسندی دلیل نادانی ست - خدا ند بہ سلیمان گے دہد - خود را فضیحت
غیر را نصیحت - خوے بد را بہانہ بسیار - خدا کسے دہد نمی پرسد کہ تو کیستی - خانہ دوستان

بروب و در دشمنان مکوب۔ خانۂ خالی را دیو میگیرد۔ خالی دست رو سیاہ باشد۔
د مہملہ۔ در خانہ اگر کس ست یکحرف بس ست۔ در خانۂ مور شبنمے طوفان ست۔ دروغ گو
ہر جا ذلیل ست۔ دروغ گو را حافظہ نباشد۔ دستِ خود دہانِ خود۔ دست بے ہنر کفچۂ
گدائی ست۔ دل را بدل رہ ست۔ دوائے غضب خاموشی ست۔ دہن مخالفان نتوان بست
دیر آید درست آید۔ دیوانہ بکارِ خود ہوشیار۔ داشتہ آید بکار اگرچہ بود سرِ مار
ر مہملہ۔ رہ راست رو اگرچہ دور ست۔ راست و دروغ برگردن راوی۔ رویش
ببین حالش مپرس۔ روستائی را عقل از پس مے آید۔ ریش قاضی دُم خر۔
ز معجمہ۔ زر دادن و دردِ سر خریدن۔ زن کارکند مرد لاف زند۔ زدہ را میتوان زد۔
زمین سخت آسمان دور۔ زنِ بیوہ مکن اگرچہ حور ست۔ زر بر سر فولاد نہد نرم شود۔
س مہملہ۔ سوال دیگر جواب دیگر۔ سوال از آسمان جواب از ریسمان۔ سگ زرد برادر
شغال۔ سگِ حق شناس بہ از مردم ناسپاس۔ سخن راست تلخ میشود۔ سخن شنیدن
بیخ دولت ست۔ سگ باش برادرِ خُرد مباش۔ سرِ مار کوفتہ بہ۔ سخی سربلند در ہر دو
عالم ست۔ سرکۂ مفت از عسل شیرین تر ست۔ ش معجمہ۔ شنیدن کے بود
مانندِ دیدن۔ شرابِ مفت قاضی ہم خورد۔ شکم بمقدارِ علم شد نی بود شد گرچہ خواہد شد۔
شلجم پختہ بہ از نقرۂ خام۔ شراب زدہ را شراب دواست۔ ص مہملہ۔ صبر مفتاح کار ہاست۔

صدقہ دادن ردّ بلاست۔ صاحب کرم ہمیشہ مفلس باشد۔ صلاح نشد بلا شد۔ صدر ہر جا کہ نشیند صدر است۔ صد کلاغ را یک کلوخ بس است۔ صفائی خانہ از آب و جاروب است۔ صاحب غرض مجنون باشد۔ ع مہملہ۔ علم شے بہ از جہل شے۔ عذر گناہ بدتر از گناہ۔ عاقلان در پی نقطہ نروند۔ عطائے او بہ لقائے او بخشیدم۔ عیان را چہ بیان۔ عیسیٰ بدین خود موسیٰ بدین خود۔ علم در سینہ باید نہ در سفینہ۔ علاج واقعہ پیش از وقوع باید کرد۔ غ معجمہ۔ غم فردا امروز نباید خورد۔ غم نداری بز بخر۔ غلیواز را با کبوتر چہ کار۔ غریب ہر دل عزیز است۔ ق قرشت۔ قطب از جا نمی جنبد۔ قرض مقراض محبت است۔ قہر درویش بر جان درویش۔ قدر جوہر جوہری داند و قدر گل بلبل۔ قاضی برشوت شود راضی۔ ک عربی۔ کردۂ خویش آمد پیش۔ کار بکثرت است۔ کار تقدیر بتدبیر راست نیاید۔ کار امروز بفردا مگذار۔ کجا آسمان کجا ریسمان۔ گر آمدی اگر پیر شدی۔ گ فارسی۔ گردن بے طمع بلند باشد۔ گویم مشکل و گر نگویم مشکل۔ گربہ کشتن روز اوّل باید۔ گریۂ وقت بہ از خندۂ بے وقت۔ گوشت خر دندان سگ۔ گندم از گندم بروید جو ز جو۔ ل۔ لیلیٰ را از چشم مجنون باید دید۔ لذت تیشہ از کوہکن باید پرسید۔ لعنت بکار شیطان۔ لاحول بران زن کہ کس ندہد۔ م۔ مال عرب پیش عرب۔ مال مفت دل بے رحم۔ مردہ بدست زندہ۔ مرگ انبوہ جشنے دارد۔ مسلمانان در گور

مسلمانی در کتاب مومن موم دل کافر سنگدل۔ ملا شدن آسان ست انسان شدن مشکل
مفت را چہ باید گفت۔ مشتے نمونہ از خروارے۔ من آنم کہ من دانم۔ مار گزیدہ از ریسمان
مے ترسد۔ مارا ازین چہ قصہ کہ گاؤ آمد و خر رفت۔ ما بخیریم و شما ہم بسلامت۔
ن۔ ناداں سخن گوید و دانا قیاس کند۔ نیکی کن بدریا انداز۔ نہ تاب ماندن نہ پائے
رفتن۔ نقل کفر کفر نباشد۔ نقل عیش بہ از عیش۔ نیکی برباد گناہ لازم۔ نیم حکیم خطرۂ جان
نیم ملا خطرۂ ایمان۔ نیاز پیران حق فقیران۔ نام بلند بہ از بام بلند۔ و۔ واکن کیسہ بخور
ہر یسہ۔ ولی را ولی میشناسد۔ وقت از دست رفتہ باز نیاید۔ وقت مشکل از دوست
و دشمن شناختہ میشود۔ ہ۔ ہر فرعونے را موسائے۔ ہر دردے را دوائے۔ ہر چہ دیر نپاید
دل بستگی را نشاید ہر کارے و ہر مردے۔ ہمت مردان مدد خدا۔ ہر کہ بے یار بود
پیوستہ بیمار بود۔ ہنوز دہلی دورست در مجلس جاہلان خاموشی ضرورست۔ ہر کسے
مصلحت خویش نکو میداند۔ ہمسایۂ بد کسے را مباد۔ ی تحتانی۔ یک انار صد بیمار
یک سر ہزار سودا۔ یکے آمد یکے رفت۔ یک یوسف ہزار خریدار۔ یکے را بگیر دیگرے را
دعوی کن۔ یکے نقصان مایہ دوم شماتت ہمسایہ۔ یک من علم را دہ من عقل باید۔
یکے آید یکے سیر رود۔ یک لقمۂ صباحی بہ از مرغ و ماہی۔ یک لقمۂ صبح بہ از دہ لقمۂ چاشت
یک نشد دو شد۔ یک دانہ محبت ست باقی ہمہ کاہ۔ یک پسر لائق بہ از دہ پسر نالائق۔

باب چہارم

مبادا

مرد بے ننگ۔ تیغ بے جنگ۔ محفل بے شمع۔ قاضی بے شرع۔ چراغ بے روغن۔ خیاط بے وزن۔ گاؤ بے شیر۔ کمان بے تیر۔ شتر بے مہار۔ پالکی بے کہار۔ اسپ بے لگام۔ تیغ بے نیام۔ فیل بے زنجیر۔ صیاد بے نخچیر۔ ملک بے سیاست۔ عورت بے غیرت۔ شراب بے کباب۔ گوہر بے آب۔ نازنین بے ناز۔ مطرب بے ساز۔ چشم بے مروّت۔ امیر بے فتوت۔ مسافر بے منزل۔ ناقہ بے محمل۔ عروس بے شوہر۔ مرد بے زر۔ دانا بے تکلف۔ صوفی بے تصوف۔ مریض بے پرہیز۔ کرسی بے میز۔ چاقو بے دستہ۔ مقتدی بے لبادہ۔ باغ بے گل۔ دعوت بے گل۔ مکان بے صحن۔ طالب علم بے ذہن۔ دلیل بے حق۔ وکیل بے منطق۔ دل بے نور۔ بہشت بے حور۔ رقص بے نقّال۔ محلہ بے بقال۔ عالم بے عمل۔ حاکم بے عمل۔ مسافر بے توشہ۔ انگور بے خوشہ۔ خانہ بے رخت۔ جنگل بے درخت۔ دوست بے وفا۔ معشوق بے جفا۔ زمین بے آسمان۔ بام بے نردبان۔ یار بے رفاقت۔ اخبار بے ظرافت۔ زندگی بے عشرت۔ تدبیر بے فطرت۔ مشعل بے خاص۔ عبادت بے اخلاص

مثل مثلث این زمان

	از ہمہ زیادہ فروغ	
دروغ	فریب	بدعہدی
	از ہمہ زیادہ مشہور	
صبح بنارس	شام اودھ	چنڈوے لکھنؤ
	از ہمہ شیرین تر	
باختن قمار	ضرب زن واشتہ	دشنام فقیر
	از ہمہ آشکارتر	
دزدی	زنا	رشوت
	از ہمہ تلخ تر	
نصیحت	تدین	راستی
	از ہمہ ناگوار تر	
معاملۂ راست	صحبت نیک	وضع کہن
	از ہمہ مرغوب تر	
اخبار دروغ	وضع نیچری	سواری ریل
	از ہمہ بیقدر تر	

اخبار اردو	امیدوار پاس شدہ بے مڈل	عربی خوان مسلم
	از ہمہ جبر بیشتر	
قسطنطنیہ روم	محصول معبر	ٹیکس ہوس بر غریبان
	از ہمہ پریشان تر	
مقروض زمیندار اودھ	وثیقہ دار لکھنؤ	پابند وضع کہن
	از ہمہ بد تر	
حق گو از بیطرفداری کسے	حاکم غارت گر	نوکر پولیس
	از ہمہ خوب تر	
خوشامدی	سوداگر قرض فروشندہ	افسر از دو طرفہ گیرندہ
	بخوشی قبول	
خوردن طعام دعوت	سودا ے قرض	فرمایش معشوقان
	از دنیا مفقود	
گواہ صادق	حکیم حاذق	تاجر ایماندار
	زحمت خوش خرید	
مرض آتشک	نازو کیلان	حاضر باشی عدالت

	ہر وقت گرم تھے	
بازار رشوت	دکان محمود در لکھنؤ	مزاج حاکم کلاں
	چشم فرو بستہ روپیہ دہندگان	
رئیس خاندانی	مستغیثان عدالتہا	شریک کمپنی
	از بیش رائج بیش	
پوسٹ کارڈ	منی آرڈر	بے خوف تماش بینی
	از ہمہ خرد تر	
جگر تعلقداران ادراک پور	دل مسکان کس نہ کس	طلب توانگران حال
دشمنی آنی	ستارون خاندانی	گدایان پشمینی۔
	خدا کدام کس را چہ دہد	

سخی را دولت۔ مقبول را سخاوت۔ حکیم را علم۔ متولی را حسن خلق۔ نانگہ را موت
تماش بین را غیرت۔ عاشق را صبر۔ حاکم را چشم۔ شاعر را بے فکری۔ ملا را اتفاق
مردم را طاقت دادرا را ہمت۔ معشوق را رحم۔ دعاے خیر را تاثیر۔ زردوز مفلس را برکت
قاضیان را سوزاک۔ جرائد را شان پدمعاش را آتشک۔ ظالم را کمزوری۔ انصاف
مزاج را حکومت۔ دوستان ما را کشادہ دلی و فراخ دستی۔ دشمنان ما را حبس دوامی۔

شرفا را لیاقت۔ و پیران الشان را صحبت نیک۔ شاگردان دو دہ سیان ما توفیق نماز جمعہ ورنہ مرض ہیضہ۔ حجاج این زمان را راست گوئی و ایمانداری۔ علماے دین را نوشت۔ و مرا از فضل بکرانش ہرچہ او خواہد و ہرچہ من خواہم۔

نوکران بے تنخواہ را ببین

آنریری مجسٹریٹ . . . . نوکر سرکار

نالائق شوہر . . . . نوکر زن لائقہ

مفلس تماش بین . . . . نوکر طوائف

دیہاتی حکیم . . . . نوکر عطار

طالب علم حلقہ مبتدی . . . . نوکر مدرس

اہل مقدمہ . . . . نوکر عملہ پیشہ۔

مددگار سررشتہ . . . . نوکر اہلمد

نامہ نگاران . . . . نوکر ایڈیٹران اخبار

سرغنہ بدمعاشان . . . . نوکر چوکیداران

راجگان ہندو . . . . نوکر حکام

بنگالہ . . . . انگریزی

از ہمہ بہتر و نیکو تر

یکے آن زبان کہ خدا را یاد کند۔

۲ آن کلام کہ دران ذکر خدا باشد

۳ آن دل کہ دران کدورت نباشد

۴ آن مکان کہ عیب دار نباشد

۵ آن کتاب کہ دین و دُنیا ہر دو را بہبودی بخشد

۶ آن اہلکار کہ راشی یعنے رشوت گیر نباشد

۷ آن گوش کہ خوبی ہر قسم شنود۔

۸ آن صحبت کہ براہِ راست آرد

۹ آن زن کہ پاکدامن باشد

۱۰ آن ملک کہ اندران نفاق نباشد

۱۱ آن دولت کہ از محنت پیدا کردہ باشد

۱۲ آن علم کہ منافع دین و دُنیا بخشد

۱۳ آن عالم کہ بر علم خود عمل کند و مردم را لِلّٰہ تعالےٰ امر بالمعروف و نہی عن المنکر کند۔

لباس کرا چیست

لباس دولت	سخاوت	لباس درویش	قناعت
لباس اولاد	سعادت	لباس سخن	فصاحت
لباس آدمی	علم	لباس زن	شرم
لباس علم	عمل	لباس جسم	تندرستی
لباس زندگی	آزادی	لباس نوکر	وفاداری
لباس دست	بروقت بکار آمدن	لباس زبان	ذکر خدا و راست گوئی

ثمر کرا چیست

ثمر صبر	راحت	ثمر علم	عزت
ثمر غیبت	ذلت	ثمر بدپرہیزی	بیماری وعلت
ثمر تمسخر	ستیز	ثمر ستیز	نقصان
ثمر عشق الٰہی	سرور دائمی	ثمر مکر و فریب	بربادی
ثمر چاپلوسی	بے اعتباری	ثمر سیاحی	تجربہ کاری
ثمر اخبار بینی	واقف کاری	ثمر بدسلوکی	بدبختی
ثمر ہندوستان	باہم نااتفاقی	ثمر بنگالہ	سراسر مکر و فریب

کدام کدام چیز بیخ کدام سے برد

بیخ درخت	سے برد	معمار بیخ عمارت بنانیوالا
بیخ وہم	"	نشتر
بیخ زندگی	"	فکر
بیخ سلطنت	"	ظلم
بیخ سوداگری	"	بے ایمانی
بیخ امیری	"	عیاشی
بیخ کودکان	"	ناز
بیخ ایمان	"	طمع
بیخ بیمار	"	نیم حکیم
بیخ تحریر	"	بدخطی
بیخ طلبا	"	املاے غلط
بیخ ہندوستان	"	نفاق
بیخ حسن عمل	"	غفلت
بیخ اخلاص	"	ریا و سمعہ

آمد کثیر

آمد وکیلان .. .. در عدالت

آمد بقالان .. .. در خشک سالی

آمد خوشامدیا .. .. در امیران

آمد عطاران .. .. در وباء ہیضہ

آمد گوشہا .. .. در نابینایان

آمد ارباب نشاط .. .. در محفل کتخدائیہا

آمد دلالان .. .. در بازار

آمد مردم اوباش .. .. در میلہا

آمد مردمان ہر دو طرف .. .. در جنگ باہمی

آمد عملہ و متصدیان .. .. در سرکار غافل

آمد ہندوستانیان .. .. در عہد لارڈ رپن

آمد عاقلان .. .. در ہر مقام

آمد ملایان .. .. در مسجد ہا برائے بتاسہ و شیرینی

آمد مولویان اندک استعداد از گروہ دو دہ میان در جاہلان دہات

نسخہ مسہل گناہان

برگ تواضع - تخم سخا - بیخ تسلیم - تخم رضا - صمغ وفا - پوست صبر - اصل الحیا - تخم خوف - تخم رجا - اینہا دویہ را ہموزن گرفتہ در ہاون استغفار کوفتہ در آب صدق تر کردہ بوقت تہجد بدیگ توکل نہادہ از آتش عشق الٰہی جوش دادہ بعدہٗ در پارچہ زہد صاف نمودہ از بادِ حلم سرد نمودہ و شکر شکر آمیختہ در کاسۂ قناعت انداختہ بنوشند یقین کامل ست کہ مواد فاسد مثلِ حسد و بغض و کینہ و بخل و کبر و عیب و ریا و کذب و غیبت و حرام و حرص و طمع وغیرہ خارج گردد و زود صحت کاملہ دست دہد برب العباد -

باب پنجم

در حکایات عبرت آیات حکایت ۱

آوردہ اند کہ بہلول دیوانہ نزدیک ہارون رشید در آمد او را متفکر دید گفت موجب تفکرت چیست. گفت از بے وفائی دنیا فکر مے کنم. گفت ترا این فکر نے باید کہ اگر جہان را وفا بودے ہرگز این پادشاہی بتو نرسیدے قطعہ

گفت با بہلولؒ ہارون کاشکے کین جہان بنیاد محکم داشتے
گفت بہلولؒ اے امیر المؤمنین گر چنین بودے ہم آدمؑ داشتے

حکایت ۲

روزے بهلول نشسته بود چند کلّهٔ سرے در پیش نهاده هارون رشید بوی رسید پرسید که این کلّه ها چیست
گفت کلّهٔ پدرِ من و کلّهٔ پدرِ تو. میان ایشان فرق مے جویم. قطعه

برداشتم دو کلّهٔ بوسیده را ز خاک	گفتم که فرق باشد هر دم بجانِ شان
دیدم میانِ هر دو بوقتِ حیات فرق	بعدِ وفات فرق ندیدم میانِ شان

حکایت ۳

شنیدم که افلاطون حکیم چهار صد سال در خلوت نشست و هر روز باندازهٔ یکدرم طعام خوردے
بدین ریاضت عقودِ فلکی را حل مے کرد قطعه

دیده ام در صحائفِ حکمت	کز طریقِ ریاضت افلاطون
وضع کرده ست علمِ موسیقی	از صریرِ تحرّکِ گردون

تو که از آب و نان شکم را پُر کردهٔ در درونِ تو یک مسئله ره نیابد قطعه

اندرون از طعام خالی دار	تا دَرو نورِ معرفت بینی

تهی از حکمتے بعلّتِ آن ٭ حکایت ۴ ٭ که پُری از طعام تا بینی

خواهندهٔ مغربی در صفِ بزّازان حلب مے گفت. ای خداوندان نعمت اگر شما را انصاف
بودے و ما را قناعت. رسمِ سوال از جهان برخاستے قطعه

اے قناعت توانگرم گردان	که ورائے تو هیچ نعمت نیست

کنجِ صبر اختیار لقمان ست | هر کرا صبر نیست حکمت نیست

حکایت ۵

یکے از ملوک بے انصاف پارسائی را پرسید کہ کدام عبادت فاضلترست۔ گفت ترا خواب نیمروز تا دران یک نفس خلق را نیازاری قطعہ

ظالمے را خفتہ دیدم نیم روز | گفتم این فتنہ ہست خوابش بُردہ بہ
وانکہ خوابش بہتر از بیداری ست | آنچنان بد زندگانی مُردہ بہ

حکایت ۶

درویشے مستجاب الدعوات در بغداد پدید آمد۔ حجاج یوسف راخبر کردند بخواندش و گفت دعائے خیرے بر من کُن۔ گفت خدایا جانش بستان۔ گفت از بہر خدا این چہ دُعاست۔ گفت این دعائے خیرست ترا و جملہ مسلمانان را مثنوی

اے زبردست زیر دست آزار | گرم تا کے بماند این بازار
بچہ کار آیدت جہان داری | مُردنت بہ کہ مردم آزاری

حکایت ۷

اعرابی را دیدم کہ پسر را ہمیگفت اے پسر کہ من تحقیق پرسیدہ خواہی شد روز قیامت کہ چہ چیز حاصل کردی و گفتہ نخواہی شد کہ بکدام کس منسوب ہستی یعنی ترا خواہند پرسید ہنرت چیست

نگویند که پدرت کیست قطعہ

جامۂ کعبہ را کہ می بوسند	او نہ از کرم پیلہ نامی شد
با عزیزی نشست روزی چند	لاجرم ہمچو او گرامی شد

حکایت ۸۔ دو امیر زادہ در مصر بودند یکی علم آموخت و دیگرے مال اندوخت عاقبۃ الامر یکے علامۂ عصر گشت و آن دیگرے عزیز مصر پس این توانگر بچشم حقارت در فقیہ نظر کردی و گفتی کہ من بسلطنت رسیدم و این ہمچنان در مسکنت بماند گفت اے برادر شکر نعمت باری عزّ اسمہ مرا بے باید گفت کہ میراث پیغمبران یافتم یعنی علم و ترا میراث فرعون و ہامان رسید یعنی ملک مصر نظم

من آن مورم کہ در پایم بمالند	نہ زنبورم کہ از نیشم بنالند
چگونہ شکر این نعمت گزارم	کہ زور مردم آزاری ندارم

حکایت ۹۔ دزدی بخانۂ درویشے رفت چندانکہ بیشتر جست کمتر یافت درویش بیدار بود سر برداشت و گفت کہ من در روز روشن درین جا ہیچ نیابم۔ تو در شب تاریک چہ خواہی یافت قطعہ

لاف طاعت چند در پیری زنی	اے نکردہ در جوانی ہیچ کار
آنچہ را در روز روشن کس نجست	کی توانی جست در شبہاے تار

حکایت ۱۰۔ روزے از حضرت علی کرم اللہ وجہہ چند یہود پرسیدند کہ شمارا علمست و مارا مال پس شما از علم چہ فائدہ بردارید چنانکہ ما از مال نفع برداریم۔ گفت قطعہ للمؤلف۔

بتقسیم جبّار راضی شدیم	بما علم و از بہر اعداش مال
کہ باشد فنا مال شان زود تر	و لے علم مارا نباشد زوال

باب ششم
در انقال عجیبہ و لطائف غریبہ

نقل ۱۔ نوشیروان عادل در کفر مُرد۔ بدیدندش در خانقاہی خوش و خرم۔ پرسیدند کہ این مقام از کجا یافتی۔ گفت بر مجرمان شفقت نبردم و بیگناہان را نیازردم۔ ازان یافتم۔ نقل ۲۔ یکے از خلفا بہلول را گفت مرا نصیحت فرما۔ گفتا از دُنیا باخرت چیزے نمی توان برد جز ثواب و عقاب۔ نقل ۳۔ گویند کہ نوشیروان بزنجیر جرسہا بستہ بود طرفے ازان زیر بالین خود نہادے و طرفے دیگر در میدان بر درخت بستہ داشتے تا کسے را اگر شکتے بودے سلسلہ بجنبانیدے آواز جرسہا شنیدہ نوشیروان بیرون آمدے و بداد ش رسیدے۔ نقل ۴۔ یکے از پادشاہان بزاہدے گفت کہ از ہول عظیم قیامت ترسناکم۔ گفت امروز از خدائے عزوجل بترس تا ہول قیامت نباشد۔ نقل ۵۔ کسے طعام میخورد۔ محتاجے از در در آمد و بطلب سہمی شریک طعام شد آن کس

بدل تنگ آمد و گفت کہ شنیدہ ام کہ تو قصۂ یوسفؑ را بحسن بیان ادا کنی امید سماع دارم۔
گفت شخصی بود پسرے داشت گم شد باز یافت این بگفت و برود و خوردن مشغول شد
بیچارہ را شکم پُر نشد و بحسن جستجوی وی حیران ماند و ہیچ نگفت۔ نقل ۶۔ گویند کہ مردے منطقی
روزے بطلب بیت بدکان زیّات رفت و دید کہ سنگے گران بر چرخ زیّاتی نہادہ و بہر دو چشم
گاؤ چرخ چیزے بستہ و جلاجل در گلویش آویختہ است۔ از موجبات اینہمہ استفسار کرد زیّات
گفت سبب نہادن سنگ اینکہ تا گاؤ بداند کہ مالک بر آوزارِ زیاتی نشستہ است۔ و باعث
بند داشتن چشمان گاؤ آنکہ بحقیقت نہادن سنگ اطلاع نیابد۔ پُرسید کہ موجب جلاجل چہ باشد
گفت تا ہر جا کہ باشم از آواز جلاجل دریابم کہ گاؤ چرخ در گردش است منطقی گفت پس اگر
بیک جا ایستادہ گردنِ خود را حرکت دادہ باشد۔ زیّات گفت کہ گاؤ من منطق نخواندہ است۔
نقل ۷۔ از کسے پرسیدند کہ درین زمان مردان بسیار اند یا زنان گفت صنف دوم
پرسیدند چگونہ گفت ہر کہ پیرو زن است یا بر امر زنان کار میکند او ہم زن است از ین
اعتبار زنان بسیار اند۔ نقل ۸۔ گویند کہ رابعہ بصری در عدّت بود و حسن بصریؒ نزدش
رفت و بایما گفت کہ اے رابعہ ہر دم شیطان در پس انسان است ترا باید کہ بنکاح کسی عالم صاحب
حُسن و رائی۔ رابعہ بفراست دریافت کہ این مرا نکاح کردن میخواہد گفت کہ من سوالے دارم۔
جوابش فرمائی۔ آنکہ حق تعالیٰ عقل و شہوت آفریدہ چند حصّہ کرد و کرا کرا عطا فرمود۔ گفت

عقل را ده حصه کرده از آن نه بمرد داد و یک بزن و شهوت را برعکس آن یعنی این را هم
ده بخش کرده از آن نه بزن داد و یک بمرد. زن گفت من با یک حصهٔ عقل نه حصهٔ شهوت
را ضبط کرده نکاح بکسے نخواهم و تو با نه بخش عقل یک سهام شهوت را ضبط کردن نتوانستی
و مرا نکاح کردن میخواهی. یا بوالعجب حسن خجل شد و خیال نکاح از دل برداشت۔

لطائف غریبه

لطیفه ۱ حضرت ابوبکر صدیقؓ و حضرت عمرؓ طویل القامت بودند و حضرت علیؓ نهایت
پست قد. روزی علیؓ درمیان شیخینؓ نشسته بود. صدیقؓ بطریق مزاح گفت اَنْتَ عَلِیٌّ بَیْنَنَا
کَالنُّوْنِ فِیْ لَنَا یعنی علی درمیان ما هر دو چون حرف نون ست در لفظ لنا. حضرت
علیؓ جوابش فرمودند لَوْلَا عَلِیٌّ بَیْنَکُمَا فَکَانَ لَکُمَا لَا یعنی اگر علی درمیان شما نبودے
پس بودندے شما هر دو چون حرف لا یعنی نیست. لطیفه ۲۔ روزے دو کس نزد
امیرالمومنین علیؓ آمدند یکے بر دیگرے دعوی کرد و گفت این شخص مرا میگوید که با مادر تو
محتلم شده ام. حکم و حد او چگونه باشد. امیر فرمود که او را در آفتاب بدار و بر سایهٔ او حد بزن۔
لطیفه ۳۔ یکی از اولاد خلفاے عباس که نهایت ظالم و ستم پیشه بود. داعیهٔ خلافت داشت۔
ندیم پدر خود را گفت از براے من لقبی پیدا کن مثل متوکل بالله و معتصم بالله. ندیم گفت
نعوذ بالله. لطیفه ۴۔ مرد سپاهی از جملهٔ شیخ نامش خور بود. سپاهی روزے بغزا رفته بود

رو بگریز نہاد گفتند شرم نمی داری ای نامرد چه میگریزی باز گرد- اگر کافر را بکشی غازی باشی و اگر از
دست کافرے کشته شوی شہید گردی و در قیامت حور یابی. گفت حورے در دنیا دارم برائے
حور عقبی خود را کشتن ندہم- لطیفہ ۵- جمعے بر حجاج گرد آمده بودند زنے را از انہا گرفتار کرده
پیش حجاج بردند- حجاج با وی عتاب و خطاب آغاز کرد- او چشم بر زمین دوخته نه جواب میداد و نه
چشم بطرف او میکشاد- یکے گفتش که امیر با تو سخن گوید و تو اعراض میکنی گفت از جہت آنکه
خدای تعالے بجانب او نظر نمیکند- حجاج پرسید که از کجا گوئی که خدا بمن نظر نمیکند گفت بدلیل آنکه
اگر بر تو نظر داشتی ترا باین چنین ظلم نگذاشتے- حجاج منفعل گردید و زن را بگذاشت لطیفہ ۶-
اعرابیے بمسجد رسول علیہ الصلوٰۃ والسلام در آمد و نماز بسرعت و تعجیل بلا تانی و تعدیل بجا آورد امیر المومنین
علی کرم اللہ وجہه حاضر بود- دید و گفت که نماز تو درست نشد گفت صحیح شد فرمود نشد گفت شد
بار سوم علی رضی اللہ عنه بروی بانگ بر زد و دره برکشید و فرمود که برخیز و نماز را اعاده کن- اعرابی از ترس
دره برخاست و نماز بتانی و تعدیل ادا کرد و بخضوع و خشوع مبالغه نمود امیر فرمود ای بدوی
این نماز که گذاردی بہتر است یا آنکه پیش از این خواندی بہتر بود- اعرابی گفت لا و اللہ نماز
اوّل بہتر بود زیرا که از ترس خدا بود و نماز دوم از ترس دره شماست لطیفہ ۷- یکے از
قضات خواست که با عالمی ظریف مطایبه کند گفت از تو مسئلۂ می پرسم جواب با صواب
بگوئی گفت انچه دانم عرض کنم قاضی گفت سگے از بامے بر بامی بر جست و باوے از وے سر زد

آن باد تعلق بصاحب کدام بام داشته باشد گفت بهر بامی که نزدیکتر بود گفت اگر هر دو بام
برابر باشد گفت نصفے بصاحب این سرا و نصفے بصاحب آن سرا رسد گفت اگر صاحبان هر دو
سرا غائب باشند گفت به بیت المال و مال غائب تعلق بجناب قاضی دارد۔ لطیفہ ۸۔
ابو نواس محتسبے را دید که مردے را آویخته بود وخواست که او را تازیانه زند از برائے آنکه در
دست او چیزے دیده بود که بآن خمرے پالاید محتسب را گفت بگذار این فقیر را تا در پی کار خود
برود گفت نگذارم که او آلت خمر پالودن همراه دارد۔ ابو نواس دامن برداشت وعضو تناسل
خود با و نمود و گفت پس بیا و مرا بزن که آلت زنا کردن همراه دارم۔ محتسب خجل شد و آن مرد را
بگذاشت۔ لطیفہ ۹۔ ظریفے زن بخواست و آن زن بعد از چهار ماه پسرے زائید و بشوهر گفت
که این پسر را چه نام داری۔ گفت پیک تیز گام که راه نه ماه را بچهار ماه طے کرده آمده است
لطیفہ ۱۰۔ زنے بدخوئی و بدروئی بیمار شد و شوهر را گفت که اگر بمیرم چون خواهی زیست
شوهر گفت اگر نمیری چون خواهم زیست۔ لطیفہ ۱۱ جماعتی بدعائے باران بصحرا میرفتند و
اطفال نیز همراه ایشان بودند۔ ظریفے پرسید که طفلان را کجا می برید۔ گفتند که اینها معصوم‌اند و دعای
ایشان مقبول است ظریف گفت اگر دعائے کودکان مستجاب بودے یک معلم در مکتب عالم زنده نماندے
لطیفہ ۱۲۔ حاکمی ظالم برائے خود مقبره ساخت و بنایان یکسال در آنجا کار کردند تا با تمام رسید
حاکم از استاد بنایان که مرد ظریف بود پرسید که این عمارت را دیگر چه باید گفت وجود شریف شما

حصّۂ سوّم

در حساب سیاق و ہندسہ

وآنرا دفترے میباید۔ درینجا بقدر ضروری ازان اکتفا نمودہ شد

باب اوّل

در چگونگی رواج سیاق فارسی و عربی بہندوستان

باید دانست کہ در زمان پیشین بملک ہندوستان اہل قلم ہنود بودند و باطوار این دیار خط ہندی در دفاتر بکار می بُردند ہرگاہ کہ فرمانروائی راجہاے ہنود منقطع گردید و سلاطین مسلمین سر آرای سلطنت شدند از ابتدای ۵۸۳ھ کہ راے پتھورا والی ہندوستان بقتل رسید و سلطان شہاب الدین غوری مظفر و منصور گشت تا چہار صد سال بعہد اسلام نیز در ہندوستان دفتر ہندی جاری ماند و در زمان خلافت حضرت ابوالفتح جلال الدین محمد اکبر پادشاہ چون افضل الفضلا ملک الشعرا شیخ ابوالفیض فیضی کہ در حساب دانی و دقائق سیاق والا فطرت بود نسخۂ لیلاوتی را از ہندی بفارسی ترجمہ نمودہ در جلدوے آن مرتقی مدارج عالیہ گردید۔ خواجۂ بے بدل خان و شاہ منصور شیرازی وغیرہ چند اشخاص کہ در نویسندگی دستگاہ درست داشتند مساعی موفور بکار بُردند تا دفتر ہندی را بفارسی نمودہ بلسان شیخ ابوالفیض مشمول عواطف شاہی شوند۔ این معنی از انہا پیش رفت

نگردید آخر وزیر اعظم راجہ تو ڈرمل کہ در حساب دانی ید طولی داشت در سنہ بست و ہشتم اکبری مطابق سنہ ۹۹۱ نہصد و نود و یکم ہجری دفاتر ہندی را برہم زدہ دفتر فارسی مقرر کرد۔

باب دوم

بدانکہ ارباب سیاق ہنگام شروع حساب نخستین بر سر فرد الف مے نگارند از برائے آنکہ در حروف تہجی اول آحرف الف و نیز بحساب ابجد سر حروف الف ست کہ شہادت میدہد براحدیت ذات حضرت صمدیت جل شانہٗ

باید دانست

کہ در رقوم اعداد سیاق و ہندسہ کہ مدار نویسندگی برانست ازین نقشہ ذیل واضح دانید

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
ایک	یک	۱	عہ
دو	دو	۲	عہ
تین	سہ	۳	سے
چار	چہار	۴	للعہ
پانچ	پنج	۵	صہ

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
چھہ	شش	۶	سے ر
سات	ہفت	۷	معہ ر
آٹھ	ہشت	۸	ملے ر
نو	نہ	۹	لعہ ر
دس	دہ	۱۰	عہ
گیارہ	یازدہ	۱۱	لعہ
بارہ	دوازدہ	۱۲	عیعہ
تیرہ	سیزدہ	۱۳	یعہ
چودہ	چاردہ	۱۴	للعہ
پندرہ	پانزدہ	۱۵	وعہ
سولہ	شانزدہ	۱۶	عہ
سترہ	ہفتدہ	۱۷	معہ
اٹھارہ	ہشدہ یا ہجدہ	۱۸	ہعہ
اُنیس	نوزدہ	۱۹	لوعہ

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
بیس	بیست	۲۰	عسہ
اکیس	بیست و یک	۲۱	لعسہ
بائیس	بیست و دو	۲۲	[illegible]
تیئس	بیست و سہ	۲۳	[illegible]
چوبیس	بیست و چہار	۲۴	للوعسہ
پچیس	بیست و پنج	۲۵	دعسہ
چھبیس	بیست و شش	۲۶	[illegible]
ستائیس	بیست و ہفت	۲۷	موعسہ
اٹھائیس	بیست و ہشت	۲۸	[illegible]
اونتیس	بیست و نہ	۲۹	لوعسہ
تیس	سی	۳۰	سہ
اکتیس	سی و یک	۳۱	لسہ
بتیس	سی و دو	۳۲	عسہ
تینتیس	سی و سہ	۳۳	نسہ

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
چونتیس	سی و چہار	۳۴	للوسہ
پینتیس	سی و پنج	۳۵	دسہ
چھتیس	سی و شش	۳۶	سہ
سینتیس	سی و ہفت	۳۷	موسہ
اٹھتیس	سی و ہشت	۳۸	ہسہ
اُنتالیس	سی و نہ	۳۹	نوسہ
چالیس	چہل	۴۰	للعہ
اکتالیس	چہل و یک	۴۱	لہ للعہ
بیالیس	چہل و دو	۴۲	عللعہ
تینتالیس	چہل و سہ	۴۳	یللعہ
چوتالیس	چہل و چہار	۴۴	للوللعہ
پینتالیس	چہل و پنج	۴۵	دللعہ
چھیالیس	چہل و شش	۴۶	للعہ
سینتالیس	چہل و ہفت	۴۷	مللعہ

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
نوّے	نود	۹۰	لعه
اکانوے	نود و یک	۹۱	رلعه
بانوے یا برانوے	نود و دو	۹۲	یلعه
ترانوے	نود و سہ	۹۳	یلعه
چورانوے	نود و چہار	۹۴	للعه
پچانوے	نود و پنج	۹۵	ولعه
چھیانوے	نود و شش	۹۶	سلعه
ستانوے	نود و ہفت	۹۷	ملعه
اٹھانوے	نود و ہشت	۹۸	ہلعه
ننّانوے	نود و نہ	۹۹	ولعه
سَو	صد	۱۰۰	مار

فائدہ

در اعداد ہندسہ صورتہائے احاد آن بدین گونہ است

۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ -

داز براے عشرات و مآت و الوف وغیرہ آن صور جداگانہ مقرر نکردہ اند مگر ہمین کہ ترقی
اعداد از صفر میشود کہ یکے را بدہ و دہ را بصد و صد را بہزار میرساند و ہمین نوع مرتبہ بمرتبہ
متصاعد میگرداند یعنی ماقبل صورت یکی یک صفر گذارند عشر یعنی دہ شود و دو صفر گذارند
مأتہ یعنی صد و سہ صفر دہند الف یعنی ہزار گردد چون دہ و صد و ہزار ہمین وجہ تا آخر۔

باید دانست

کہ در زبانِ عربی۔ احد ۱ اثنی ۲ ثالث ۳ اربع ۴ خمس ۵ ستہ ۶ سبع ۷
ثمانیہ ۸ تسع ۹ را احاد گویند۔ و عشر ۱۰ عشرین ۲۰ ثلثین ۳۰ اربعین ۴۰ خمسین ۵۰ ستین ۶۰
سبعین ۷۰ ثمانین ۸۰ تسعین ۹۰ را عشرات گویند و مأتہ ۱۰۰ مأتان ۲۰۰ ثلث مأتہ ۳۰۰
اربع مأتہ ۴۰۰ خمس مأتہ ۵۰۰ ست مأتہ ۶۰۰ سبع مأتہ ۷۰۰ ثمان مأتہ ۸۰۰ تسع مأتہ ۹۰۰ را مآت گویند
الف ۱۰۰۰ اثنی الف ۲۰۰۰ ثالث الف ۳۰۰۰ اربع الف ۴۰۰۰ خمس الف ۵۰۰۰ ست الف ۶۰۰۰ سبع الف ۷۰۰۰
ثمان الف ۸۰۰۰ تسع الف ۹۰۰۰ را الوف نامند و تا ہمین چہار درجہ نامہاے جداگانہ مقرر شدست
و بعد از الوف اسماء علیحدہ ہیچ نیست بلکہ لک را مأتہ آلاف و کرور را مأتہ مأتہ آلاف و ہمچنین تا آخر
میگویند و این نوع در فارسی نیز تا ہزار است چنانچہ ازین نقشۂ ذیل واضح خواہد شد

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
ایک سو	یک صد	۱۰۰	۱۰۰

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
چھہتّر	ہفتاد و شش	۷۶	سحــه
ستہتر	ہفتاد و ہفت	۷۷	موحــه
اٹھتر	ہفتاد و ہشت	۷۸	بہمحــه
اوناسی	ہفتاد و نہ	۷۹	لوحــه
اسّی	ہشتاد	۸۰	سـه یا لسـه
اکیاسی	ہشتاد و یک	۸۱	الســه
بیاسی	ہشتاد و دو	۸۲	علـه
تراسی	ہشتاد و سہ	۸۳	یـه
چوراسی	ہشتاد و چہار	۸۴	للـیـه
پچاسی	ہشتاد و پنج	۸۵	مـه
چھیاسی	ہشتاد و شش	۸۶	سـه
ستاسی	ہشتاد و ہفت	۸۷	مولـه
اٹھیاسی	ہشتاد و ہشت	۸۸	مہـلـه
نواسی	ہشتاد و نہ	۸۹	لولـه

اما در زبان ہندی تا بست وپنج درجہ نامہاے جداگانہ مقرر ساختہ اند برین ترتیب

ایکن - دہن - سین - ہزارن - دہ ہزارن - لکھن - دہ لکھن - کرورن - دہ کرورن

اربن - دہ اربن - کھربن - دہ کھربن - نیلن - دہ نیلن - پدمن - دہ پدمن - سنکھن

دہ سنکھن - چلھن - دہ چلھن - اننتن - دہ اننتن - مدھن - دہ مدھن -

براے تعداد مراتب کہ در ہندوستان مشہور ند نہایت شان اینست

	نام	تمثیل	تعداد صفر
١	اکن	١	
٢	دہن	١٠	١ صفر
٣	سین	١٠٠	٢ صفر
٤	ہزارن	١٠٠٠	٣ صفر
٥	دہ ہزارن	١٠٠٠٠	٤ صفر
٦	لکھن	١٠٠٠٠٠	٥ صفر
	دہ لکھن	١٠٠٠٠٠٠	٦ صفر
	کرورن	١٠٠٠٠٠٠٠	٧ صفر
	دہ کرورن	١٠٠٠٠٠٠٠٠	٨ صفر

تعداد صفر	تمثیل	نام	
۹ صفر	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰	اربن	۱۰
۱۰ صفر	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	دہ اربن	۱۱
۱۱ صفر	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	کھربن	۱۲
۱۲ صفر	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	دہ کھربن	۱۳
۱۳ صفر	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	نیلن	۱۴
۱۴ صفر	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	دہ نیلن	۱۵
۱۵ صفر	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	پدمن	۱۶
۱۶ صفر	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	دہ پدمن	۱۷
۱۷ صفر	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	سنکھن	۱۸
۱۸ صفر	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	دہ سنکھن	۱۹
۱۹ صفر	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	چلپن	۲۰
۲۰ صفر	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	دہ چلپن	۲۱
۲۱ صفر	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	اشتن	۲۲
۲۲ صفر	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	دہ اشتن	۲۳

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت ا
دو سو	دو صد	۲۰۰	ںاے
تین سو	سہ صد	۳۰۰	سار
چار سو	چہار صد	۴۰۰	امار
پانچ سو	پنج صد	۵۰۰	صار
چھ سو	شش صد	۶۰۰	سار
سات سو	ہفت صد	۷۰۰	لمار
آٹھ سو	ہشت صد	۸۰۰	لار
نو سو	نہ صد	۹۰۰	لعار
ایک ہزار	یک ہزار	۱۰۰۰	الے
دو ہزار	دو ہزار	۲۰۰۰	اسے
تین ہزار	سہ ہزار	۳۰۰۰	سمے
چار ہزار	چار ہزار	۴۰۰۰	للعمے
پانچ ہزار	پنج ہزار	۵۰۰۰	صمے
چھ ہزار	شش ہزار	۶۰۰۰	سمے

تمثیل	نام
۱ ۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	مدھن
۱۰ ۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	دو مدھن

مثال

۴۲۱۵۴۶۷۹۹۶۸ ۴۳۱۲۱۶ ۵۸۷ ۴۳۳ ۴۵۲ –

یعنی پنجاہ و دو مدھہ چہل وسہ انتین بست و چہار چتلہ ہفتاد و ہشت سنکھ پنجاہ و شش پدم دوازدہ نیلن سیزدہ کھرب چہل و ہشت ارب شصت و نہ کرور شصت و ہفت لاک سی و پنج ہزار یکصد و بست چہار

باب سوم

در صورت تحریر پائی و آنکہ دانستن آن ضرورست

بدانکہ پائی دو قسم مے باشد یکے خام و دیگرے پختہ۔ خام پائی آنکہ یک فلوس را سہ حصہ کنند یک حصہ را خام پائی گویند و این را کاس ہم نامند۔ پس ہر قدر پائی نوشتن ضرور افتد ہندسہ آن نوشتہ بعد آن لفظ پائی باید نوشت تا یازدہ پائی۔ و از دوازدہ پائی یک آنہ مے شود چنانچہ ازین

نقشۂ ذیل معلوم کنید

نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت
یک پائی	۱ پائی	پنج پائی	۵ پائی	نه پائی	۹ پائی
دو پائی	۲ پائی	شش پائی	۶ پائی	ده پائی	۱۰ پائی
سه پائی	۳ پائی	هفت پائی	۷ پائی	یازده پائی	۱۱ پائی
چهار پائی	۴ پائی	هشت پائی	۸ پائی	دوازده پائی یک آنه	۱ر

بدانکه از سه خام پائی یک پخته پائی میشود و آنرا فلوس گویند و سه پائی و پاؤ آنه نیز گویند صورت تحریرش در هندسه اینست ــ و از شش پائی خام نیم آنه میگردد و صورت نوشتن آن اینست ۰ ــ و نه پائی خام یعنی پاؤ آنه و نیم آنه را پون آنه گویند و آنرا در هندسه چنین نویسند ـ۰ـ و از دوازده پائی خام چار پائی پخته میشود و این چار پائی پخته را آنه گویند و آنه را در هندسه چنین (ر) نویسند و آنه در هندسه نوشته میشود از یک تا پانزده آنه در هندسه چنین نویسند یعنی هر قدر آنه نوشتن ضرور باشد عدد او در هندسه نوشته بعد آن علامت (ر) باید نوشت و از شانزده آنه یک روپیه گردد چنانچه ازین نقشه ذیل واضح خواهد شد

نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت
پاؤ آنه	ــر	دو آنه	۲ر	نه آنه	۹ر
نیم آنه	۔۔	سه آنه	۳ر	ده آنه	۱۰ر
پون آنه	ـ۰ـ	چهار آنه	۴ر	یازده آنه	۱۱ر

نام	صورت	نام	صورت	نام	
یک آنہ	۱/	پنج آنہ	۵/	دوازدہ آنہ	۱۲/
سوا آنہ	۱/	شش آنہ	۶/	سیزدہ آنہ	۱۳/
یک و نیم آنہ	۱/	ہفت آنہ	۷/	چہاردہ آنہ	۱۴/
یک و پون آنہ	۱/	ہشت آنہ	۸/	پانزدہ آنہ	۱۵/

واز یک روپیہ تا ہزار و لک صورت رقم باید نوشت چنانچہ یک روپیہ چہار و نیم آنہ یکپائی نویسند
یعنی [illegible] و پنجر و پیہ و پون آنہ چنین نگارند [illegible] و ہشت روپیہ و پنج آنہ و پون آنہ ہمبرین
نوع تحریر کنند [illegible] - بدانکہ یک روپیہ را بزبان بنگلہ شانزدہ آنہ و آنہ را چہار پائی و
پائی را بست گنڈہ و گنڈہ را چہار کوڑی میشود - و کوڑی را چند وجوہ تقسیم میکنند یعنی میگویند
کہ از چہار کاگ یک کوڑی - واز [illegible] دنتی یک کوڑی - واز بست و ہفت جو یک کوڑی -
واز ہشتاد تل یک کوڑی - واز سہ صد و شصت رینو یک کوڑی - واز یکہزار و دو صد و ہشتاد بیہ
یک کوڑی میگردد - پس طرز تحریر مراتب مذکورہ بر طبق حساب بنگلہ و فارسی بدینگونہ است کہ
اگر یک روپیہ چہار آنہ یکپائی پنج گنڈہ و دو کاگ نوشتن منظور باشد بدینصورت مے نویسند [illegible] دو کاگ
و اگر شانزدہ روپیہ دوازدہ و نیم آنہ و پنج گنڈہ سہ کاگ یک دنتی نوشتن ہست چنین نگارند [illegible] دنتی
باید دانست بجای لفظ ہزار نشان ہزار چنین (…) مقرر کردہ اند از ین جہت در نوشتن

یک لاکھ یا دو لاکھ یک کرور یا دو کرور یک ارب یا دو ارب یک کھرب یا دو
یک نیل یا دو نیل یک پدم یا دو پدم ہمچنین تا دہ مدھ برائے اینہمہ صورتے معین نیست
لفظ یک یا لفظ دو نوشتہ لاکھ یا کرور نوشتہ نشود مگر در رقم سہ یا در سواے رقم سہ بالا لفظ لاکھ
یا کرور وغیرہ ہرچہ نوشتن منظور باشد آن نوشتہ مے شود مثالش اینکہ۔

یک لاکھ دو ہزار سہ صد وچہل (لاکھ ۱۲۳۴۰)

چہار لاکھ چہل ہزار پنج صد وسی (للعہ لاکھ ۴۰۵۳۰)
را چنین نویسند

پنج کرور سہ لاکھ ہفدہ ہزار نہ صد بست وشش
روپیہ ہشت ونیم آنہ چہار گنڈہ سہ کاگ
ہشت تل ہفت رینو را چنین نگارند

کرور ۵ لاکھ ۳ ۱۷۹۲۶ ۸ ۲ ۴ گنڈہ ۳ کاگ ۸ تل ۷ رینو

باب چہارم

در قاعدۂ نوشتن سرخ یعنے رتی و ماشہ و تولہ وغیرہ

بدانکہ از ہشت سرخ یک ماشہ گردد و دوازدہ ماشہ یک تولہ شود۔ ہر عددے کہ خواہد نوشتہ
بعد آن سرخ یا رتی نوشتہ شود ہمان قدر رتی خواندہ شود وہمچنین بعد ہر عددے ماشہ یا تولہ
نوشتہ شود ہمان قدر ماشہ و تولہ خواندہ شود ملو

مثال رتی

نام ہندی	صورت ہندیہ	صورت عربیہ	نام ہندی	صورت ہندیہ	صورت ہندیہ فارسی
ایک رتی	۱ رتی	۱ سرخ	چھہ رتی	۶ رتی	۶ سرخ
دو رتی	۲ رتی	۲ سرخ	سات رتی	۷ رتی	۷ سرخ
تین رتی	۳ رتی	۳ سرخ	آٹھ رتی	۸ رتی	۸ سرخ
چار رتی	۴ رتی	۴ سرخ	و این ہشت سرخ یعنے ۸ رتی		
پانچ رتی	۵ رتی	۵ سرخ	یک ماشہ گرویند		

مثال ماشہ — مثال تولہ

نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت
یک ماشہ	۱ ماشہ	ہفت ماشہ	۷ ماشہ	یک تولہ	۱ تولہ
دو ماشہ	۲ ماشہ	ہشت ماشہ	۸ ماشہ	دو تولہ	۲ تولہ
سہ ماشہ	۳ ماشہ	نہ ماشہ	۹ ماشہ	سہ تولہ	۳ تولہ
چہار ماشہ	۴ ماشہ	دہ ماشہ	۱۰ ماشہ	چہار تولہ	۴ تولہ
پنج ماشہ	۵ ماشہ	یازدہ ماشہ	۱۱ ماشہ	پنج تولہ	۵ تولہ
شش ماشہ	۶ ماشہ	دوازدہ ماشہ	یک تولہ	شش تولہ	۶ تولہ

در قاعدهٔ نوشتن سیرها وغیره

بدانکه استعمال هندسه در نوشتن سیرها می آید هر هندسه که خواهد نوشته بعد آن لفظ بار نویسد همان قدر سیر دانسته خواهند شد مگر تا سی و نه سیر لفظ بار نوشته خواهد شد از چهل سیر من میشود لهذا چهل سیر نوشته نشود

نشان سیرها (بار) است

نام	صورت	نام	صورت
یک سیر	۱ بار	پنج سیر	۵ بار
دو سیر	۲ بار	شش سیر	۶ بار
سه سیر	۳ بار	هفت سیر	۷ بار
چهار سیر	۴ بار	هشت سیر	۸ بار

برای یک من این صورت است (م) و برای دو من (منوان) باقی از سه تا نه اعداد را در رقم نوشته بعد آن لفظ من نویسد همان قدر من فهمیده شود و ده من بیست من سی من چهل و پنجاه و شصت و هفتاد و هشتاد و نود برای اینها نشان من بالای عشرات پیوسته ساخته میشود که از آن من خوانده شود و دیگر هیچ وزن فهمیده نشود چنانچه ازین نقشهٔ ذیل فهمیده خواهد شد

نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت
یک من	م	پنج من	۵م	نه من	۹م
دو من	منوان	شش من	۶م	ده من	[illegible]
سه من	۳م	هفت من	۷م	بست من	[illegible]
چهار من	۴م	هشت من	۸م	سی من	[illegible]

صورت	نام	صورت	نام	صورت	نام
لع	هشتاد من	سـ	شصت من	للع	[illegible] من
لعـ	نود من	مـ	هفتاد من	صـ	پنجاه من

و بعد صد و دو صد و هزار و ده هزار و لک وغیره لفظ من نوشته نشود

باید دانست پیمایش پارچها از گز میشود و همین گز شانزده گره میشود و در گزها پیمایش کرده از آن چوب سنگ

پیمایش میشوند طنابها نیز میشوند این گز از شانزده گره میشود و گره و گز در حساب نوشته میشوند که بعد چند لفظ

درعه یا گز نوشته میشود همان قدر آن گز خوانده میشود چنانکه از این نقشه ذیل معلوم کنید

گز			گره	
صورت		نام	صورت	نام
یا گز	۱ درعه	یک گز	۱ گره	یک گره
یا گز	۲ درعه	دو گز	۲ گره	دو گره
یا گز	۳ درعه	سه گز	۳ گره	سه گره
یا گز	۴ درعه	چهار گز	۴ گره	چهار گره
یا گز	۵ درعه	پنج گز	۵ گره	پنج گره
یا گز	۶ درعه	شش گز	۶ گره	شش گره
یا گز	۷ درعه	هفت گز	۷ گره	هفت گره
یا گز	۸ درعه	هشت گز	۸ گره	هشت گره
یا گز	۹ درعه	نه گز	۹ گره	نه گره
یا گز	۱۰ درعه	ده گز	۱۰ گره	ده گره
یا گز	۱۱ درعه	یازده گز	۱۱ گره	یازده گره
یا گز	۱۲ درعه	دوازده گز	۱۲ گره	دوازده گره
یا گز	۱۳ درعه	سیزده گز	۱۳ گره	سیزده گره

گره		گز		
نام	صورت	نام	صو[illegible]	
چهارده گره	۱۴ گره	چهارده گز	۱۴ درعه	پاگز
پانزده گره	۱۵ گره	پانزده گز	۱۵ درعه	پاگز
شانزده گره	گز	همچنین همه باید دانست		

باب ششم

در متفرقات که دانستن آن ضروریست

ابجد با معنی

ابجد آغاز کرد

هوز درپیوست

حطی واقف شد

کلمن سخن گوشد

سعفص ازو آموخت

قرشت ترتیب کرد

ثخذ نگهداشت

ضظغ تمام کرد

حساب جمل

وآن حسابی ست که آنرا از حروف ابجد که اندرو همه حروف هجا یافته میشوند مقرر ساخته اند بحفظ اعداد حساب اعداد که از یک تا نه احادست و از ده تا نود عشرات ست و از صد تا نه صد درجات

چنانچه ازین نقشهٔ ذیل معلوم کنید

		درجهٔ احاد			
		ب	٢	ج	٣
د	٤	ه	٥	و	٦
ز	٧	ح	٨	ط	٩
		درجهٔ عشرات			
ی	١٠	ک	٢٠	ل	٣٠
م	٤٠	ن	٥٠	س	٦٠
ع	٧٠	ف	٨٠	ص	٩٠
		درجهٔ مآت			
ق	١٠٠	ر	٢٠٠	ش	٣٠٠
ت	٤٠٠	ث	٥٠٠	خ	٦٠٠

ذ	٧٠٠	ض	٨٠٠	ظ	٩٠٠	غ	١٠٠٠

بدانکه این چهار مراتب برای استخراج تواریخ سال بنای عمارات و مساجد و ولادت و وفات وغیره متعین نموده اند که فوائد بی شمار از وی بر آیند.

	اسمای نجوم سبعه		
عربی	فارسی	هندی	مقامات
قمر	ماه	چاند چندرمان	بفلک اول
عطارد	تیر	بدهه	بفلک دوم
زهره	ناهید	سوکر	بفلک سوم
شمس	آفتاب	سورج	بفلک چهارم

عربی	فارسی	ہندی	
مریخ	بہرام	منگل	
مشتری	برجیس	برہسپت	بفلک ششم
زحل	کیوان	سنیچر	بفلک ہفتم

اسمائے ایام سبعہ

عربی	فارسی	ترکی	ہندی	بنگالی	انگریزی
یوم الاحد	یکشنبہ	اگی گون	اتوار	ربی وار	سنڈی
یوم الاثنین	دوشنبہ	اوچ گون	پیر	سوموار	منڈی
یوم الثلثاء	سہ شنبہ	بیش گون	منگل	منگل وار	ٹوئسڈی
یوم الاربعاء	چہارشنبہ	دورد گون	بدھ	بدھ وار	ویڈنسڈی
یوم الخمیس	پنجشنبہ	سلیز گون	جمعرات	برہسپت وار	تھرسڈی
یوم الجمعۃ	آدینہ	جمعہ سی	جمعہ	سکر وار	فرائڈی
یوم السبت	شنبہ	بیر گون	سنیچر	سنی وار	سٹرڈی

بدانکہ یکشنبہ روز شمس ست۔ دوشنبہ روز قمر سہ شنبہ روز مریخ۔ چہارشنبہ روز عطارد۔ پنجشنبہ روز مشتری جمعہ روز زہرہ شنبہ روز زحل ست یعنے عمل ہریک در روز او ست ۔

اسمائے شہور

عربی	فارسی	ہندی	بنگلہ	[illegible]	ترکی طرف بخارا
محرم	ماہ فروردی	بیساکھ	بیساکھ ۳۱ یوم	جنوری ۳۱	ماہ یچقا ئیل
صفر	اردی بہشت	جیٹھ	جیٹھ ۳۱	فروری ۲۸ معمولی	اود ئیل
ربیع الاول	خرداد	اساڑھ	اساڑھ ۳۲ روز	مارچ ۳۱ روز	پارس ئیل
ربیع الآخر	تیر	ساون	ساون ۳۱ روز	اپریل ۳۰	توسقا ئیل
جمادی الاول	مرداد	بھادون	بھادون ۳۱ روز	مئی ۳۱	لوئیل
جمادی الآخر	شہریور	کنوار	کنوار ۳۱ روز	جون ۳۰ روز	پیلا ئیل
رجب	مہر	کاتک	کاتک ۳۰ روز	جولائی ۳۱	یوسنت ئیل

		ہندی	بنگلہ	[illegible]	ترکی طرف بخارا
		اگھن	اگھن ۳۰ روز	اگست ۳۱	قو ئیل
		پوس	پوس ۲۹ روز	سپٹمبر ۳۰	تجی ئیل
شوال	دے	ماگھ	ماگھ ۲۹ روز	اکٹوبر ۳۱	تخاقو ئیل
ذیقعدہ	بہمن	پھاگن	پھاگن ۳۰ روز	نومبر ۳۰	ایت ائیل
ذو الحجہ	اسفند ارمذ	چیت	چیت ۳۰ روز	ڈسمبر ۳۱	تنکوز ئیل

اسماے شہور

رومی اول سال	سریانی	نام ہائیکہ در زنان ہند مروج ست
ینواریوس	ایلول اوّل	محرم
فبرواریوس	تشرین اوّل	تیرہ تیزی
مرطیوس	تشرین ثانی	بارہ وفات
اپریلیوس	کانون اوّل	میران جی
مایوس	کانون ثانی	مدار
یونیوس	شباط	خواجہ معین الدین
یولیوس	اذار	رجب
غسطس	نیسان	شب برات
سبطنبر	ایار	رمضان
اقتوبر	حزیران	عید
نونبر	تموز	خالی
دقنبر	اب	بقرہ عید

بدانکہ تعداد ایام در رویت ہلال شہور عربی قمری گاہے ۲۹ و گاہے ۳۰ روز مے شود برین حساب ماہاے قمری قائم ست ۱۲